

CEXXX 53.

3661

JOG ÉS ÁLLAMTUD KAR
Semir. ... könyvtár
Lejtári sz. 6903.

POLITIKAI VÁLSÁGUNK IRÁNYAI

A'

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM
Jog- és Közigazgatás Tudományi Kar Könyvtára
Lejt. napló: 72 Lsz.: 7839
csoport: _____ szám.

IRTA

DR. TORMA MIKLÓS

NYUG. ALISPÁN.

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM
Jog- és Közigazgatás Tudományi Kar Könyvtára
Lejt. napló sz.: 60/91/7
956.

BUDAPEST, 1910.
DEUTSCH ZSIGMOND ÉS TÁRSA KIADÁSA
V., DOROTTYA-UTCA 9.

SZEGEDI TUDOMÁNYOS
Állam- és Jogtudományi Kar Könyvtára

Lelt. napló sz.: 2322 / 7

Megjelent 1910. május 15-én

Kölcsey Ferenc, midőn azt mondotta, hogy „mi sohasem tudunk magunknak törvényt adni, azért kellett, hogy mindig az idegen szabjon törvényt nekünk“, olyan igazságot fejezett ki, mely emberöltőnként megújulva nemzetünkre méresztí medúzaszerű arcát. Mert oka mélyen, állami és közéletünk gyökerén fekszik.

Mindig állami életünk önállóságának legyöngülése révén válik szembeötlővé; és aztán ápolja azt nyomban egyes államférfiainknak az a szüklátköre és ennek megfelelő tevékenysége, mely lehetlenné teszi, hogy közéletünk bensejében élő, ható erőket sikeresen áttekinthessük, mérlegeljük és a céljainkra szükségesekeket életre keltsük, az ellentéteseket pedig elnyomjuk.

De mentségül mindjárt hozzá teszem, hogy a magyar közszellemnek az a része, mely évszázadokon át az államhatalom gyakorlati és tényleges vezetésétől el volt zárva, csak természetes, ha számos államférfiaink előtt súlyosan elhomályosította a tiszta, erős és a haladó korrallal lépést tartó látókört.

Épen ezért a vád annak az emberöltőnek végén lesz jogos, mely az 1867-iki kiegyezéssel vette kezdetét és lezárul a Wekerle kormány jelenlegi szerencsétlen, sőt undorító válságával; mert kétségtelen, hogy ez a válság a kiegyezés eszközeire és jövő fejleményeire nézve korszakot zárt le s korszakot nyit meg.

Kétségtelen, hogy 67-től máig csakugyan lett volna idő és mód arra, hogy az évszázadokon át elzárt közszellem, államférfiúi tevékenység, a múlt békójától mentesen, állandóan vezesse nemzetünket, állami életünket és minden ponton következetesen alkossa meg a szükséges intézményeket.

Arra kellett volna figyelniünk, hogy a kiegyezés alapján államrendszerünkbe lépett társadalmunkat, mely sajnos, még ma is régi merevségében áll fönn, folytonosan fejleszteni kötelességünk, legfőképpen és azért, mert Ausztriával olyan államszövetségben élünk, melyben ő az erősebb fél és minden birodalmi erőforrás: pénzügy, hadügy az ő hagyományain nyugszik; mert kis számú

nemzet vagyunk és mert súlyos, még pedig mind észak, mind nyugatra támaszkodó nemzetiségi ellentétekkel küzködünk.

Világos, hogy ezt a helyzetet, ezeket az ellentéteket pedig csak a haladó kornak és az európai eszméknek megfelelő állam-szervezet, államigazgatás és az ezeket tápláló, de az egész nemzet tömegét átölelő, erősítő társadalmi rend, felfogás és ebből eredő, független módon szervezett nemzeti munka oldhatja meg; másfelől, összeütközés, vagy megpróbáltatás esetén csakis ez mitigálhatja.

Az előszámlált nehézségek miatt és főleg mert azok ellen sohasem tudtunk megfelelő fegyverekre szert tenni, meg kell már végre szüntetnünk annak a ténynek szomorú igazságát, hogy a magyar állami élet s államférfi mindig két korszakban mozog és működik: a sajátjában s az európai áramlatok jelenében, és hogy ez a kettő nem vág egybe; mert ami az európai törekvések jelene, az reánk nézve még csak *jövő*, s a mi jelenünk ugyanakkor Európában a *mult*.

Ez a helyzet nemcsak a szabadelvűség feltétlen uralmát, intranzigenciáját parancsolja reánk és előre biztosítja minden lépésének sikerét, de megmagyarázza azt is, hogy 1867-től maig, sőt a jelen pillanat válságai közepette is, a szabadelvűség ellen nyíltan szólni nem merünk, csak lopva, észrevétlenül vétünk és akarunk vétetni ellene.

A jelen napok sok irányú tanulságot tárnak elénk, megvilágítanak egyfelől az elkövetett hibák büntetése és megvilágosodik egész valóságában az a tény, hogy a 67-iki kiegyezés mint állam-és Ausztria irányában államközi szervezet változatlanul tartandó fenn; és mellette előlép az az elengedhetlen kötelesség, hogy a magyar nemzet a benne lefektetett államjogi és gazdasági elveket egytől-egyig, de saját erején hajtja is végre, még pedig anélkül, hogy azokon bármit is szűkítsen, vagy tágítson, illetve szűkítnie, vagy tágítania kelljen; mert minden változtatást feleslegessé tesz a teljes paritásra fektetett dualisztikus birodalmi szövetség. De melynek aztán lényege ~~lell~~, hogy egész merőjében végre is hajtassék.

E célra nem kell egyéb, csak lássa be a nemzet, lássák be államférfiai, hogy ennek a végrehajtás-eltolódásnak egy olyan szakadatlan közjogi küzdelem volt az oka, melyben nem vett részt az egész nemzet, sem annak összes érdekköre harcba nem vitetett, és hogy ebben a küzdelemben Ausztria saját ereje mellett, velünk szemben, mindig diadalmasan támaszkodhatott és támaszkodott is nálunk az érdekközösség hiányára.

Ezért természetes, hogy a mi emberöltönket átfogó harc eredménye az lön, hogy a 67-iki kiegyezés államjogi része papíralkotmánnyá süllyedt, gazdasági része pedig merőben és lényegében végrehajthatlanul maradt. És megszületett a legmesszebbmenő, ha kell, minden más érdeket figyelmen kívül hagyó értéktelen osztályvédelem, mely mellett csak természetes, ha felburjánzott a még nálunk is példátlanul elvtelen közélet és a legteljesebb, de a leghitványabb stréberkedés.

Pedig nekünk feltétlenül előre kell lépünk, mert reánk nézve a fennálló és haladó európai áramlatok sokkal fontosabbak, mint bármely más népre, a most elmondottak mellett azért is, mert merőben rokontalan nemzet vagyunk, melynél érdekkapcsolatot csakis az Európával való közös haladásban meg nem lankadó részvétel tarthat fön.

Ne feledjük el azt sem, hogy államunk, mint egyenlő fele az osztrák birodalomnak, olyan területet foglal el, hol az állami élet mindig pezsgő volt és ezt a pezsgést a másik félnél, nem annyira a nemzeti erő, mint inkább a nyugati civilizacionális törekvés és azzal való szerves összefüggés követelte s követeli ma is. Hiszen ez a terület az a hely, hol a középkor keleti népvándorlása lefolyt és összeütközött, ahol a mai Ausztria egyik részében: a régi Noricumban, ezen időszakon szent Severinus, egy idegen, egy jött-ment koldus, az egyéni jellem és kiválóság eszközével képes volt egy maga államot életre hívni; és ahol a magyar nemzet az egész középkoron, sőt az új kor egy részén át is, Európa legnagyobb, legegységesebb államát tartotta fön.

Nyilvánvaló tehát, hogy itt az államalkotás és fenntartás nem nehéz munka; de ahol, s reánk nézve ez a fő: merőben létkérdés, hogy az államvezető elem a mi nemzetünk lehessen. Épen azért az ész és az okos áldozatkészség lankadása nekünk mindig helyrehozhatlan kárt okoz s végetlen veszedelmet rejt magában.

Tartsuk mindig szem előtt, hogy a 67-iki kiegyezés változatlan fennállása állami és nemzeti függetlenségünket jelenti, mert e ponton minden gyöngülésünk okvetlen maga után vonja Ausztria részéről a birodalmi egységre való törekvést.

Az 1861-iki országgyűlés május 13-án terjesztette elő Deák Ferenc felirati javaslatát, mely európai hatást szült és pedig annyira, hogy az akkori osztrák külügyminiszter Gr. Rechberg, támaszkodva Ausztria létének európai szükségességére, oly módon akarta a feliratot ellensúlyozni, hogy a birodalom külföldi követőihez azonos

tartalmú diplomáciai jegyzéket intézett, melyben azt mondja, hogy „a Deák feliratában foglalt elmélet nem egyéb, mint teljes tagadása az Osztrák-Monarchiának, mint államtestnek“. „Különben is ő felségének kormánya sohasem támogathat olyan politikai kombinációkat, melyek szinleg dínasztikus jogok tekintetbevételén alapulnak, de amelyeknek ki nem kerülhető következménye a monarchikus elv megdülése és a dínasztikus érzelmek megszűnése, mert kiteszi az uralkodó személyét az érdekek folytonos összeütközésének, melynek egész súlya mindenkor a fejedelmi tekintélyre nehezednék s személyét állandó ellentétbe hozná alattvalói hol egyik, hol másik részének kívánalmaival és követeléseivel.“¹

Kétségtelen, hogy Rechberg álláspontja merő tagadása a dualizmus elvének és államszervezetének. De feltétlenül megvilágítja reánk nézve a kiegyezés egész értékét, meg azt is, hogy nekünk a dualizmust csakis saját erőnk és minden általános érdekünk összes fegyvereivel lehet és szabad fenntartani, mert ha nem egész érdekhálózatunk és nem a szervezett nemzeti munka révén lépünk bele, mindig igaza lesz Rechbergnek, hogy a fejedelem kell, hogy közbelépjen és lép is Ausztria előnyére; mert ez ellen akkor már mi nem tudunk hasonló súlyú érdekhálózatot szembe állítani és így okvetlen előtör mindig a birodalmi egységre való törekvés és a dínasztikus elv védelme, melyről jól tudják Bécsben, hogy a birodalmat alkotja és hogy erőforrásait, főleg hadseregét tartja össze.

Míg, ha állami életünk egész súlyával lépünk eléje, feltétlenül s önkényt bekövetkezik a birodalmi paritás alapelveinek kiegyenlítő eszköze: Ausztria és Magyarország méltányos alkúja s meggyezése.

Ennek a szempontnak keresztülvétele éppen nem lehetetlen, mert amint évszázadokon át a birodalmi egység az önálló állami létet követelő magyar törekvést ki nem küszöbölhette, egész biztosra vehető, hogy azt még a jelenlegi dualizmus és paritás elvének erőszakos megdöntése sem ölhetné ki, mert egy birodalmi tanácsban is teljesen bomlasztó és mindent feldöntő erővel működne az tovább, mert erre még akkor is mindig van és lenne elég erőnk.

Nem kétlem, hogy ebben a tudatban fekszik annak is az oka, hogy Bécs a magyar válságot csak „alkotmányos úton“ és

¹ A jegyzék másolatán az idézett sorokat maga Deák húzta alá vörös írónnal, reá jegyezve, hogy azt melyik külföldi követünkhöz intézte Rechberg.

a jelen keretben akarja megoldani. Így tehát a mult arra tanít, a jelen arra int, hogy csak a birodalmi paritás alapelvének végleges és teljes végrehajtása oldhatja meg s tarthatja fön az osztrák-magyar birodalomnak nagyhatalmi és diplomáciai helyzetét az európai államszervezetek körében.

Az elmondottak folytonos szem elött tartása mellett szándékom vizsgálni közéletünkben a konzervatizmus és liberalizmus életfolyamatát, hatását, eredményeit; mert ezek törekvései, irányai nemcsak a nemzet jelen életében véglegesen döntő szerepet játsznak, de a dualizmus és paritás értékét is ezek döntik el a magyar fajra nézve.

A mohácsi vész után, amint állami önállóságunk hiánya éreztetni kezdte hatását, úgy a török elleni küzdelmek, mint állami életünk terén, mindinkább előtérbe lépett a rendi szervezet fenntartása. A magyar rendiségnek a Habsburg-ház és a birodalmi érdekekkel való összeütközésénél sem mi nem voltunk soha elég erősek, hogy, ezeket merőben legyőzzük, sem ők, hogy bennünk a rendiséget kegyelemig leverjék: így veszett el reánk az idő és mód, hogy mint Európaszerte mindenütt történt, nálunk is kezdetét vehesse már e korszakban a modern állami élet.

Csak természetes tehát, hogy a birodalmi szempont szembe helyezkedett magyar nemzetiségünkkel is.

Ez az utóbbi körülmény különbözteti meg rendiségünk harcat Európa más nemzeteinek hasonló küzdelmeitől; s ez idézte elő, hogy a magyar nemzet élete saját jelene és az európai áramlatok össze nem vágó törekvései között hánykódott anélkül, hogy azokkal állam- és ami a főbb: társadalmi szervezettel párhuzamos munkát folytathatott volna.

A magyar nemzeti szempont 1348-ig merőben a rendiségen nyugodott; ma pedig csak a társadalom elkülönült osztályainak társadalmi, vagyoni mozzanataira és nem az egész nemzet érdek-körére s főleg munkájára támaszkodhatik.

Ez a helyzet szülte, hogy állami életünk, illetve ami ezzel egybeforrt: az uralkodó társadalom elvesztette a tömegek érdekeivel való közösséget.

Ez a tömegérzés és érdek, mely mint lappangó erő, ú. n. imponderabilia él minden nemzetben gyakran hosszú időn át nyugvó és lappangó állapotban: nálunk mint nyugvó és alvó tényező mindig az egységes birodalmi érdekek öntudatlan, akaratlan, de erős segítsége lön.

Egy olyan tényezővé vált, mely közvetlen megszülte fajunknak a papíralkotmány keserű gyümölcsét, Mert a tömeg érzése kivonult államunk hatalmi köréből s így aztán nem érezette lényegét képező súlyát a birodalmi hatalmi eszközök: a pénz és hadügyi intézmények körében sem.

Csak annak köszönhetjük nemzetünk életét, hogy ezek a tömeg-imponderabiliák aktív munkája mindezideig nem fordult a magyar társadalmi osztályszervezetek ellen és csakis passzív, illetve negatív erejük kerül szakadatlanul a birodalmi érdekek malmára.

Amint akadt kéz, mely a tömegek érdekéig képes volt lenyulni, nyomban aktíve működni kezdtek azok. Mutatja ezt, hogy messzebbre ne menjek, a II. Rákóczi Ferenc kora s az 1848-iki forradalom, a XIX-ik század 30—40-es éveinek reformmozgalma, ezekben a bocskoros nemesség és a haladó ellenzék összeütközése; Mária Terezia, II. József, II. Lipót kora; végre a közelebbi nemzeti ellentállás és abban Kristóffy felléptetése.

*

A dualisztikus államszervezetnek a birodalmi paritás elvére való helyezésénél szemlélhetjük kézzelfoghatóan a konzervatizmus hatását és a liberalizmus értékét.

Eppen azért csak azt a korszakot vázolom pár vonással, mely tényleg megalkotta a dualisztikus szervezetet, mert ez a korszak valóságos deus terminus, mely hátra és előre mutat.

Midőn az 1848-iki átalakulás megindul és Magyarország tényleges dualisztikus életének terve felmerül, Wirkner Lajos írja „Emlékezéseiben“, hogy az erre vonatkozó értekezleten „br. Jósika Samu, az akkori erdélyi udvari kancellár erélyesen hangsúlyozta, hogy a pénz és hadügy föltétlen átengedése egyértelmű Magyarországnak Ausztriától való teljes elszakadásával és hogy annak Kossuth kezében okvetlen forradalomra kell vezetnie. Jósikát ebben a nézetében csak az elnöklő Ferenc Károly főherceg támogatta.“

„Március 15-én — írja tovább Wirkner — felkerestem Jósikát saját palotájában, aki rendkívüli tehetségével a legnagyobb erélyt egyesíté s beszélgettem vele a legutóbb Pozsonyban történt eseményekről és a főherceg-nádornak, hogy gyöngéden fejezzem ki magamat, igen különös magatartásáról. Elhatároztuk, hogy Lajos főhercegnek az éppen megürült horvát bání méltóság haladéktalan betöltését fogjuk tanácsolni.“

„A főherceg minden vonakodás nélkül megegyezését adta a rendszabály végrehajtásához. Én azon véleményben voltam, hogy a báni méltósággal, hacsak lehetséges, valamelyik főherceget kell felruházni. Március 16-án Kulmer br. is megérkezett Pozsonyból Bécsbe s először lakásomon keresett, de minthogy ott nem talált, Jósika bárónál találkozott velem. Minthogy Kulmer br. régi hű barátom, egészen megbízható egyén volt, a dinasztia iránt legőszintébb ragaszkodással viseltetett, egy percig sem vonakodtunk őt mindabba beavatni, ami a függőben levő báni kinevezésre mind-ezideig történt. Ő a legkisebb habozás nélkül úgy nyilatkozott, hogy a főforgó viszonyok között alig találkozhatnék alkalmasabb egyéniség a báni méltóságra, mint Jellachich br. ezredes; ez nyugodt, igen megbízható, bátor katona, azonkívül Horvátországban közbecsülést és általános szeretetet élvez.“

„Oda utasítottuk Kulmer br.-t, hogy erről Lajos főhercegnél azonnal tegyen jelentést, ki ezen választáshoz beleegyezését adva, az arra vonatkozó legfelsőbb kéziratot azonnal elkészíttesse s régi barátomnak, Dreyhann br. táborszernagynak, a központi katonai iroda akkori főnökének közvetítésével futár által még az nap Zágrábba küldeté.“

„1851-ben Grünne gr. jósága folytán azon meghívást kaptam, hogy Schwarzenberg miniszterelnököt látogassam meg. Meghívásom oka, mint gyanítottam, Magyarország volt. A herceg rosszalólag nyilatkozott, hogy a kormány legjobb, az ország javát célzó szándékai sem találnak támogatást az országban, még a lakosság legvilágosodottabb részénél sem, így pl. célszerű lenne a Werbőczy-féle elavult törvények helyett az egész Európában nagy tetszéssel fogadott osztrák polgári törvénykönyvet hozni be. Én erre azt feleltem, ha csak arról volna szó, az nem járna valami sok nehézséggel, hogy azt, vagy legalább egyes részeit, melyek Magyarországra illenek, az országgyűlés elfogadja. Nos — mondá a herceg szóról-szóra, — Önnel még lehet beszélni; az én öreg barátom, Jósika csaknem az ablakon dobott ki, amint neki ugyanezt a dolgot javasoltam.“ (Itt hozzá teszi Wirkner jegyzetben: „Elhallgatta, hogy Jósikánál az osztrák törvénykönyv oktroyálásáról beszélt“.)

„Amint a következő este a hercegnél ismét megjelentem, legelőzékenyebb modorban arról kezdte a beszélgetést, hogy a miniszteriumnak egy államférfira van szüksége, ki Magyarországot s annak lakóseit és az ottani viszonyokat ismeri; ő tudja, hogy én 1828 óta

minden magyar országgyűlésen részt vettem,¹ azért hozzám fordul és biztosít, hogy életbeléptetése előtt, minden rendszabály fölött velem tanácskozni fog.“

„Arra kell kérnem a herceget, méltóztassék szabatosan megjelölni azon utakat, . . . melyeken . . . a miniszterium Magyarországon haladni el van határozva. A herceg most hosszasabban fejtette ki előttem . . . eszméit, . . . hogy a törvényhozás, a politikai közigazgatás, valamint a hivatalos nyelv tekintetében is a birodalom minden országát egy egésszé kell önteni és centralizálni és ezen törekvést érvényre kell emelni, ha lehet rendes úton, ha nem lehet, erőhatalommal is.“

„Erre azon megjegyzést tettem, hogy mindazon ügyeknek összpontosítása, melyek szorosán az öszbirodalmat illetik, mely t. i. a pénz- és hadügyre vonatkozólag az 1848-iki március előtt is fennállott, mindenesetre végrehajtható, azt végrehajtani kell is; de azt nagyon kétségbe vonom, hogy vajjon politikailag helyes dolog-e azon számtalan törvények által szentesített szerződések pályáját elhagyni, melyekre a dinasztia joga Magyarország koronájához visszavonhatatlanul és megingathatatlanul fektetve van és a helyett az erőhatalom ingoványos talajára lépni . . . Megjegyzem továbbá; hogy azon jellemvonás, sőt életelv, melynek a magyar mindent alárendel, nemzetiségének ama szinte rajongó szeretetében és éppen úgy alkotmányos királya iránti határtalan ragaszkodásában fekszik. Azért tehát a célba vett központosítás, vagy mondjuk ki nyíltan, Magyarország beolvasztása az örökös tartományokba egy részről alig hajtható végre, más részről pedig a dinasztikus érdekekre nézve is szükségképpen csak káros lehet.“

„A hercegnek annyira nem tetszett ezen állításom, hogy szavamba vágva fölkiáltott: Ki az a magyar nemzet? A magyar nemesség? Ezek mindig és mindenkor lázadók voltak, akiket meg kell semmisíteni, sőt örökre ártalmatlanná tenni.“

„Én azt válaszolám, . . . engedje meg a herceg, hogy (ellenkező) nézetemet az ország jelen helyzete felől írásban terjesszem elő. Azt megteheti — mondá — és én búcsút vevék tőle.

Wirkner másnap emlékiratot szerkesztett és terjesztett Schwarzenberg elé, azon eszmemenettel, mely megfelelt a magyar konzervatív

¹ Wirkner az országgyűléseken a kormány bizalmi közege volt és a szükséges alkudozásokat vezette a rendek és a kormány között. Általában 1828-tól 1848-ig igen fontos, sőt döntő szerepet játszott a magyar politikában, melyről tanuskodik 1879-ben (még életében megjelent) „Élményeim“ c. műve.

párt követelményeinek. „Nemzeti közigazgatás; az ország épségének s a helyhatósági alkotmánynak visszaállítása; eltávolítása mindazon kinövéseknek, melyek a kormányzás menetét már előbb is szükségkép akadályozták.“

Tehát visszaállítása a 47-iki magyar államszervezetnek és eltüntetése a parlamenti felelős államrendszernek.

De még ezen álláspont mellett is az lett Wirkner sorsa, hogy „mint kormányellenes embert felügyelet alá helyezték és évi 2000 frttal nyugdíjazták“. Így szakadt vége az ő fényes pályájának, mert dacára polgári származásának, már 24 éves korában udvari tanácsosságra emelkedett és 1828-tól 1848-ig a magyar ügyekben hatalmas, sőt döntő tényező volt, az 1844-ben életbeléptetett adminisztrátori rendszert is ő koncipálta.

De hasonló sors érte az összes magyar 47-es konzervatív államférfiakat is, akiknek mindnek vagy félre kellett állaniok, vagy az új rendszerben Schwarzenberg, illetve Bach uszályhordozóivá válniok.

Úgy látszik, hogy br. Jósika Wirknernél élesebben fogta föl a helyzetet, mert amint Schwarzenberg előtte az osztrák polgári törvénykönyv oktroyálásáról szólott, azonnal átlátta, hogy az általa és Wirkner által kezdeményezett magyar ellenforradalom nem a 47-es alkotmányt hozta vissza, hanem éppen ellenkezőleg, a birodalmi egység eszméjét léptette előtérbe. Ezért a esalódásért akarta Schwarzenberget az ablakon kidobni.

Ezen korszak magyar konzervatív főurai és főhivatalnokai mindannyian azon téves eszmekörében éltek és főleg annak áldoztak, hogy az osztrák s orosz tábornokok és a befolyásuk által banná lett Jellachich egyenest az ok számára hódítják meg Magyarországot és egyedüli céljuk az 1848 előtti régi alkotmány, dicasteriumok, diéta visszaállítása volt, az általuk tervezett újítások szerint és vezetésük alatt.

Nem látták, hogy a császári kir. tábornokoknak, adlatusoknak és más abszolutista genieknek legkisebb gondja a m. kir. udvari kancellária és a „corpus iuris hungarici“.

Midőn ebből a téveszméből alig egy éven belül végkép kiábrándultak, az új rendszer elleni gyűlöletük igen keserűvé vált.

1866. április 16—18-án tartott főrendiházi vitában látható, hogy Majláth—Sennyeyiek szintén a 48. előtti kancellárságot akarták a dualizmus keretébe illeszteni, sőt Majláth nemcsak a felelős, de az idézett vitában felvetett „felelő“ kormány elvének is ellene volt. Ő nem akart pártnak minisztere lenni s pártra támaszkodni;

javaslatokat sem akart tenni; tegyen a ház s a 47 előtti traktusok útján majd lealkusznak belőlük, míg egy kompromisszumban kiegyeznek; tehát azon nyomon tartottak, mit az öregebb Balogh János úgy jellemezett, hogy „feljött a diétára az oppozíció kétszáz szekérre valóan és hazament két szekéren“.

Az 1848-beli és 1867 előtti udvari államférfiak tragikumja abban áll, hogy voltaképpen e korszakban már magyar konzervatizmus nem is létezhetett, csak konzervatív államférfiak voltak (úgy látszik fajuk ma sem veszett ki), akik sem akkor nem látták (sem ma nem látják), hogy a dualizmus és paritás gondolatának teljes keresztülvitele egyetlen biztosítéka annak a magyar államnak, mely a birodalmi kapcsolatot és érdekeket elismeri, honorálja, de amely közéletünk nehézségei, illetve ezekkel való küzdelmei körében nem fogadja el azt a segítséget, melyet ők a birodalmi hatalmi eszközök és érdekek szülte s nyújtotta szervezetben keresnek és amelyek hatalma által, tehát mesterséges s épen azért ingatag alapon akarják fenntartani államunkban a magyar nemzet életét.

Hítem szerint csak ez az a pont, hol a magyar liberalizmus és konzervatív államférfi egymással szemben áll, mert közöttük az ellentét még ma is az államszervezet kitöltésére irányul; tehát még nem arra, hogy a kész szervezet körében e két államelv küzdelme foglalhasson helyet.

Elénken szemlélhetjük, hogy 1867-től maig a konzervatív erők és irányzatok nyomása által a jelzett körben történt minden alkotás 10—15 év elteltével mindég összeütközésre vezetett itthon, a Lajthán túl pedig nyomban felújította a birodalmi érdekeknek paritás elleni törekvéseit.

Tagadhatatlan tehát, hogy a konzervatív államférfiak álláspontja és munkája nálunk mindig csak gyöngítőleg hathat és hat is a 67-iki kiegyezés alaptételére és ennél fogva a magyar államot a birodalmi egység szorosabb kapcsolata felé úzi kikerülhetetlenül, az által, hogy a kiegyezésnek csak a dualisztikus részét állítja előtérbe, a paritás elvét pedig nem; mert ez utóbbinak súlyát és végrehajtásának lehetőségét már nem fejtheti ki az egész nemzet szervezett akaratának latbavetése által.

*

Most lássuk ezzel szemben a liberalizmus erejét és munkáját.

Minden államnak szüksége van azon garanciákra, melyek az állami élet lényegét: az egyes társadalmi osztályok harcát, önző erejét mérséklék és féken tartják.

Ez a garancia-kérdés nálunk az Ausztriával fennálló kapcsolat miatt sokkal fontosabb és komplikáltabb, mint azon államokban, hol az államéletnek csak saját osztályellentétéivel és külügyi helyzetével kell megküzdenie, mert nekünk a benső ellentétek küzdelme mellett mindig harckészen kell állanunk a birodalmi érdekekkel szemben is.

Éppen ezért a mohácsi vész óta minden igazi magyar államférfi legfőbb gondja az volt, hogy alkotmányunkat mentől erősebb biztosítékokkal lássa el. Az eszköz és a mód erre abban a kapcsolatban feküdt, melyeket a Habsburg-világuralom ellenes külföldi érdekek és összeköttetések szültek s amelyek ereje a bécsi, zsitvatoroki, nikolsburgi, linzi békekötésekben testesült meg.

A török erő és Erdély önállóságának bukása után a szükséges garancia már ezen az úton többé nem volt feltalálható, II. Rákóczi Ferenc hiába igyekezett a magyar alkotmányt a külföldi hatalmak jóállása alá helyezni; összes törekvése elbukott, sem az utrechti, sem a rastatti békekötésben Magyarország neve még csak elő sem fordult; a francia király nem tartotta meg ígéretét; Anglia és Hollandia nem eszközölték ki, amit tőlük Séchenyben a szövetkezett rendek kértek és vártak. S Rákóczi életét Rodostóban kellett, hogy bevégezze.

Az a küzdelem, melyet az ő korától 1848-ig a nemzet folytatott, nyilvánvalóvá tette, hogy a birodalmi érdekekkel szemben, ha azokhoz nem simulunk, mit sem ér az áldozatkészség és mit sem érnek a legvilágosabb, király által szentesített törvényeink; vagyis, amint ezt Széchenyi „Politikai program töredékei”-ben mondja, „míg a nemzet hatályosabb része meg nem barátkozik a ténnyel, hogy a közbirodalommal feloldhatatlanul egybe vagyunk házasítva és hogy e kapcsolatban kell keresnünk, találunk üdvöt... mindaddig legkisebb nyomatéka sem lesz a magyarnak”.

Majd 1848-ban Deák felveti a gondolatot, hogy a magyar alkotmány sikeres garanciája az osztrák örökös tartományoknak alkotmánnyal való ellátásában lelhető fel, 1867-ben végre megkötí a kiegyezést és megteremti a teljes paritásra fektetett dualisztikus birodalmi szervezetet s ezen alapeszmének megfelelően Ausztriában a német elemmel való szövetkezést s annak védelmét tűzi a magyar politika egyik főhivatásává.

De ugyanakkor tisztán átlátta azt is, hogy mivel az osztrák örökös tartományok alkotmányossága és ennek megfelelő további államélete nem eshetik a magyar állam hatalmi köre alá, ennél-

fogva az osztrák alkotmányosságban rejlő biztosíték kiegészítendő nálunk azon tiszta vizű szabadelvű politika szervezése által, mely egyedül képes s hivatott a kiegyezés végrehajtására és kereteinek betöltésére, Tehát arra a munkára, melynek e részben lankadni, vagy megszakadni nem szabad, sem következetességéből bármit is feladni.

Ez az eszmemenet követelte, hogy Deák a konzervatív államférfiak minden felfogásától és törekvéseitől mereven elzárkózzék; képviseljék ezt akár Majláth-Sennyey, akár az ő felfogásához legközelebb álló gr. Apponyi György.

Deák a konzervatívekkel szemben, kik a dualisztikus magyar államéletet a 47-es keretben akarták felépíteni, mereven követelte a 48-íki jogfolytonosság rekonstruálását; tehát a teljes parlamenti szervezetet és ehhez oly határozottsággal ragaszkodott, hogy a kiegyezési alkudozások alatt sok ízben közel állott a pillanat, midőn szakit pártjával, szakit munkatársaival, Andrássyval, Lónyayval és Eötvössel is.

Deák a kiegyezést úgy képzelte, hogy sem nem változtatható, sem nem bővíthető, mert az a birodalmat képező két állam között a teljes paritást valósította meg és mert annak kereteit az egész magyar állam népességének akarata és szervezett munkája kell, hogy betöltse. Mi, ha bekövetkezett, akkor már a változtatásnak szüksége részünkről és lehetősége Ausztria részéről többé előtérbe nem léphet.

Ezt az álláspontját nyilatkozatai igazolják és bizonyítják.

1868 december 10-én mondja: „Programmunk nem lehet más, mint azon alaptörvényeknek, melyeket alkottunk, *fenntartása* mellett tovább fejleszteni az alkotmányos életet, intézményeinket és előmozdítani az ország anyagi és szellemi érdekeit, szem előtt tartva mindig a népjogokat és a törvények előtti teljes egyenlőséget . . . De ha fejleszteni akarjuk törvényeinket, intézményeinket és erőnket, annak eszközzésére tér kell, melyen mozoghassunk és e tért legalább visszaállították törvényeink.“

Ez az álláspont és meggyőződés az oka és semmi más, hogy Königrätz után sem követelt többet, mint előtte.

Érdekesen és hitem szerint most vázolt felfogásának megfelelően világítja meg Deák álláspontját kedélyének lélektani mozgata is.

Midőn 1867 elején köztudomásra jutott, hogy Andrássyék a 15-ös bizottság művének részben való módosításával lejöttek Bécsből, történt, hogy Nyáry Pál többek társaságában Deákhoz ment

és élesen bírálta engedékenységet, melyre, mint feltételezték, a béke kedvéért hajlandónak mutatkozott. Deák nyugodtan meghallgatta Nyáryt és azután minden harag nélkül felelte: „A legnagyobb túlzásba mentél s ha mindannak törvénybe kellene mennie, mit előadtál, akkor Windischgrätz egykori válaszát megfordítva nekünk kellene mondanunk a királynak: Unbedingte Unterwerfung. Éles bírálatodra csak azt mondom: ne kössetek soha senkivel még a magán életben sem olyan szerződést, melyről tudjátok, hogy az illető meg nem tarthatja; a másik az, hogy a magánéletben se használjátok fel valakinek szerencsétlenségét, hogy magatok számára kizsákmányoljátok. Én megmaradok amellett, amit a háború előtt kívántam; szabadságot és alkotmányt akarok biztosítani a nemzetnek, ha nem is olyat, melyet minden tekintetben az önállóságra és politikai különállására nézve követelhetne: de legalább olyat, mely egy szebb jövőnek alapját vetheti meg, s melyben a Monarchia két fele a modus vivendit megtalálhatja.“

Erre Nyáry így felelt: „Engemet, a háromszilvafás nemes embert az ország első megyéje alispánná választott; ezzel elértem a néptől hazánkban nyerhető legnagyobb kitüntetést s leckét sem Kossuthtól, sem Deáktól elfogadni köteles nem vagyok; s ha hozzád jöttem, tettem azért, mert meg vagyok győződve, hogy többet követelve, hosszasabban túrva többet lehetett volna elérni.“ „Midőn Deák rám szegze sugárzó tekintetét, beszélte utóbb Nyáry, és összehuzta erős szemöldökeit, melyek haragvó lelkének villámaait sejtették, akkor érezte velem politikai felsőbbségét.“ Deák azután így végezte: „Ha én, miket kitűztem, elértem, akkor a békét megkötöm; én a haza sorsával kockázni nem fogok.“ E szókra Nyáry, visszaemlékezve a nagy multra, melynek felidézésében neki is késő bánatára része volt, megindulva fogott Deákkal kezét és így szólt: „Adja Isten, hogy Neked légyen igazad.“ S harag nélkül váltak el.

Ez az elbeszélés a fődologban egészen hiteles, mert tartalma Deák elveit fejezi ki, melyek több beszédeiben olvashatók.

Becsületes kiegyezés, becsületes alkú: ez Deák elve; félreértés nélküli egyenesség: ez Deák jelleme.

Éppen ezért, mindezekről eltekintve, ha Deák a kiegyezés fejlesztését lehetőnek és szükségesnek tartotta volna, bizonyára nem mulasztja el azt nyilatkozataiban nyíltan kijelenteni; de ezt sohasem tette; hanem ehelyett mindig csak arra hivatkozott és azon munkált, hogy a nemzet mentől jobban, mentől inkább kifejt-
hesse saját erejét a kiegyezés *kereteiben*.

Épen abban fekszik az ő nagysága, hogy a lángész és az államférfiúi jellem erejével élesen látta a jelent, élesen áttekintette azt a pályát, melyen a nemzetnek haladnia kell; látta, hogy a kiegyezés alakjának és kereteinek megbontására, eltekintve a birodalom világtársadalmi helyzetétől, már azért sem gondolhatunk, mert a birodalom szervezett erőforrásai nem a mi hagyományainkon nyugszanak s épen ezért, ellenünk bármely percben sikerrel fordíthatók. Látta azt, hogy éppen e ponton nyertük meg, amint jelezte: „a tért és a módot“, mire építve, erőnket, sikeresen, sikeresebben mint valaha a múltban történt kifejthetjük, hogy ez az állapot, vagyis a most említett hagyományok kérdése is javunkra változzék.

Deák nagysága nemcsak abban áll, hogy bevégzett és megoldott egy olyan helyzetet, melyet sok évszázados küzdelem megoldani nem tudott, hanem abban is, hogy elméjének divináló erejével és egyéniségének magasztosságával ugyanakkor megmutatta az egyetlen utat, mely a nemzet életét biztosíthatja.

Egy alkalommal azt kérdeztem Szilágyi Dezsőtől, hogy midőn nagy horderejű és messze jövőbe kiható kérdés megoldása előtt áll, ahhoz elméjének divináló, vagy logikai erejével nyúl-e?

Minden gondolkodás nélkül felelte: „Csak divinálva“.

Deák elméjének logikai elemével átlátta, hogy a kiegyezés zavartalan menetében rejlő érték reánk nézve abban áll, ha Ausztria alkotmányossága a német elem vezetése alá kerül; divináló ereje pedig megszülte azt a gondolatát, hogy a kiegyezésben alkotmányunk igazi értékét és biztosítékát az képezi, ha annak kereteibe az egész magyar állam népének osztatlan ereje, a magyar nemzet vezetése mellett, bevonulhat.

Ez a hite és meggyőződése szülte nemcsak a nemzetiségi törvényt, nemcsak a horvát fehér lapot, de szülte azt is, hogy amíg egészsége bírta, tehát 1870-ig soha pártja részéről el nem tűrte alapfelfogása ellen a legkisebb vétséget sem.

Úgy hiszem kétségtelen, hogy ennek az útnak elhagyása szülte a jelen válságot is; erősen meg vagyok győződve, hogy ezt a pályát ismét meg kell nyitni, különben fajunk veszedelemre jut.

Kövessük a hollandi követ tanácsát, melyet a nagyszombati traktátban Bercsényi Miklósnak adott: Alakítsuk át és váltsuk be társadalmunk ruháján az ékköves aranygombokat forgalmi értékűekkel, mert akkor fizethetünk ott és azoknak, akiknek eddig mint megdöbbenve tapasztalhatjuk csak értéktelen „libertásokat“ tudunk oda nyújtani.

1867-ben az Andrássy kormány átvette államunk vezetését azzal a függetlenséggel és önállósággal, mekkorával magyar kormányzat a mohácsi vész óta, még sohasem rendelkezett.

Ennek dacára sajnos, nemsokára észrevehetővé vált annak a helyzetnek súlya és nehézsége, melyre előbb hivatkoztam, hogy az államélet vezetésétől évszázadok óta elzárt közszellem és az azt képviselő államférfiaink előtt elhomályosult a gyakorlati államvezetés művészete, sőt mechanikája is.

Hiszen a 67-ben uralomra jutott közszellem egészen és annak vezetői mind a régi ellenzék folyományát és elemeit képezték.

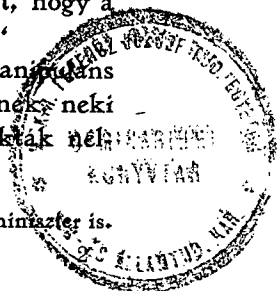
Kormányférfiaink nem tekintették át, vagy kellőleg nem mérlegelték állami átalakulásaink feladatait és főleg nem annak eszközeit. Amint pedig törvényhozásunk alkotó útra lépett és belviszonyainkat szabályozó törvényeket hozott; kormányunk nem vonta le azok gyakorlati hatását és e hatások további irányítását nem eszközölte. Hogy csak egy példát említek, pedig számosat lehetne: 1868-ban eltörölték az uzorát, de az eszközbe se jutott hogy éppen itt Erdélyben, ahol ez időszakban alig létezett 2—3 bank, minden vidéki központon legalább egyet részvénytársulati, vagy szövetkezeti alapon szervezzenek. Szóval, a kiegyezésből eredő, átalakult állami élet logikáját szem elől tévesztették, sőt legtöbbször szemügyre se vették.

Jellemző és a valónak megfelelő adatokat jegyzett fel a kiváló tehetségű, éles szemű Kecskeméthy Aurél (Kákay Aranyos) 1851—1878-ig terjedő Naplójának következő helyein:

(1867 március 23.) „Sennyeynél voltam és ott találtam Majláth Györgyöt, az első nagyon szótlan volt, a másik nagyon jó kedvű, ámbar nem mondták, de látszik, hogy mennyire átmenetinek tartják a jelen miniszteriumot. Igazuk is van . . . Mert miket más oldalról hallok és látok, mutatják, hogy e miniszterek csak dilettánsok s Horváth és Lónyay kivételével alig ismerik ki magukat. Gorové a legmulatságosabb. Pest városához átír, hogy ő építészeti törvényt tervez (az ipar és kereskedelem minisztere!)¹ és felszólítja pár héttel halála előtt a provizorius tanácsot, hogy a szépészeti bizottmány vegyen részt ennek tárgyalásában.“

„Továbbá mondták Gorovének, vegyen magához manifesztáns hivatalnokokat, iktatót, regisztrátort etc. „neki nem kellene neki nem lesznek soha ante-aktái“. Boldog miniszter, ante-akták nélkül; amik nélkül magán gazda se lehet el.“

¹ Mert abban az időben volt közlekedési és közmunkaügyi miniszter is.

„(Július 14.) . . . Itthon dilettánskodnak a miniszterek. Semmi rend. Mindenik avatkozik mindenki szakmájába. Nincs vezérlő elme a miniszteriumban. Andrassy csak diplomata, de nem államférfi, Horváth B. tudós jogász, de lágy, gyenge ember. Eötvös boldog. Lónyay geschäftel. A többi szamar.“

(November 29.) „Horváth Bódinál voltam . . . Bódi nagyon elégtelen, viszályban a miniszteriummal s úgy látszik izolálva. Felhasználják, mindent vele fogalmaztatni s védelmeztetni, de sem nem fogadják el elveit, miket demokráciaiaknak mondanak Andrassy, Wenckheim; „mert — hozzáteszik — mi nem vagyunk demokraták“, sem erélyesebb rendszabályait; mert ők nem mernek. Andrassy halogató, szinleg azon hiedelemben, hogy az ellenzéki jelenségek, mik a megyék, honvédegy és a sajtó terén felmerülnek, majd leélik, majd lejárják magukat, eleinte nem száll szembe velük, hanem nyakára hagyja nőni. Horváthot demokratának gúnyolják. Horváth is azt itéli a jelen helyzetről, hogy a nemzet maga reagál a 48-iki törvények ellen. A főnemesség reprezentánsai a miniszteriumban, mint a kisebb nemesség a megyékben, reakciót csinálnak . . . Elég az hozzá, Horváth nem hiszi, hogy szabadelvű reformokat e kabinettel keresztül vihet, s visszalépni és hírlapírói pályára készül.“

(1869 március 6.) „Horváth Bódivál találkoztam, mondja, hogy választóihoz tartott (demokrata reformokat, meggyerendezést ígérő) beszédét Andrassy nagyon dicsérte, „csak egy megjegyzésem van reá, hogy csak saját nevedben és nem az egész miniszterium nevében beszéltél“. E reformeri Anwendung nagyon meglepte Bódit. Másnap miniszteri tanácsban a megyei tisztviselők gazviselete a választásokkal s eddigi hallatlan agitációkkal és halálos verekedésekkel szemben tárgyalatván, Bódi ismét ceterum censeoja a meggyerendezés mellett heveskedett, gondolván, hogy Andrassynál jó terrénusra akad. Mint csudálkozott, midőn ez ismét azzal állott elő, hogy a megyék leélik majd magukat! Nesze reform! Horváth a kir. kuria átalakítását és szervezetét terjesztvén elő, Andrassy és Wenckheim kérdék, hát a táblabírák és praelátusok nem fognak kineveztetni? Horváth kérdé: Hát protestáns superintendenseket s rabbinusokat is akartok majd oda kinevezni, mi a vallásgegyenlőségéből következnek. Aztán észretértek.“

(Október 18.) „Ma Bittóval beszélgetvén, ez meséli, hogy a Felső a brucki táborból jövet, hol bizonyosan kellőleg megdolgozták, nagyon hidegen fogadta Andrassyt, majd midőn ez kérdé:

mért oly kedvetlen? kissé korholta is, hogy semmi sem megy jól, a zavar mind nagyobb lesz stb. Andrassy szabadkozott: nem értem mi hozza Felsegedet ilyen pesszimisztikus nézetekre, volt-e Ausztriának a külföldön ilyen tekintélye stb. De nem mertél neki a belügyek jömenetével dicsekedni ugy-e? mondá Bittó. Andrassy is kezdé sejtteni, hogy nem jól mennek a dolgok, de azt hiszi, hogy rendbe hozza ő még. És ha a legközelebbi választásokon a baloldal majoritásba jő, ha Tisza-Ghiczyék miniszterek lesznek, ők sem kormányozhatnak más eszközökkel, mint mi, majd lejárják ők magukat, látni fogja a nemzet, hogy ők se tesznek jobban, nem tartják meg ígérteket stb. s akkor a Deák-párt veendő (ismét) kezébe a gyeplőt s erélyesebben fog kormányozhatni, mint most. Ily naívu okoskodik a genialis Andrassy. Már hiszen ő Felsege sokat megkísértett, de nem hiszem, hogy ha a Deák-párttal való experimentum megbukik, még odább menjen. Beust is mondá ezt Andrassynak, hozzátéve, hogy ily experimentumot nem bírna meg az ország, de Andrassy úgy véli, hogy megbírná és hogy ezen át kell menni a nemzetnek.“

„Ki az ördög fog itt rendet hozni be, ki tud adminisztrálni, ki mivel fogja fenntartani az államéletet a szétmállás, vagy szét-darabolás ellen? Mundus se expediet, ne vessünk, mert sirni nem használ, tenni nincs erő.“

„Pár hét előtt sok symptoma mutatta, hogy a dualizmus, a magyarok és Andrassy ellen sikeresen működik a reakció a Föl-ségnél, — kérdém Andrassyt, mit szól hozzá? Ő nem akarja azt látni. Hol van, ki képviseli azt, mit csinál a reakció? kérdé! Aztán kifejté, hogy a reakció lehetetlen.“

(1870. június 21.) „Magyarországban két politikai irány közt van észszerűleg választás. Vagy a magyar nemzet történeti szupremáciája megőrzését tartani szem előtt: akkor mellőzni kell a szabadintézményekkel, liberalizmussal és demokrata szóvirágokkal való tetszelgést és a nemzetnek magának kell lemondania bizonyos politikai jogkör élvezetéről, melyet a nemzetiségek ellen használnak: vagyis rendszerezett diktatura; erős összpontosítás magyar nyelven. Vagy ellenkezőleg azon meggyőződésből indulni ki, hogy a magyar nemzet nyelvi szupremáciája tarthatatlan, a nemzetiségek merő institúciók által féken nem tarthatók és akkor a poliglott állam eszméjét a szabad intézményekkel kapcsolatban a következőkig kivinni. A Deák-párt eszmezavarral a kettő között hanykódik jobbra-balra. Az ellenzék sem okosabb. Csak kevesen

látják ezen ellenmondásokból és ingadozásokból eredendő veszélyt. Az első abnegációra a nemzet nem képes, nem eléggé érett; a második szempontra fölemelkedni szintén hiányzik a schwung.“

(1874. dec. 4.) „Még Bittó is (ki ekkor már miniszterelnök volt) közvetítőül törekszik használni engem, hogy Sennyeyt a kabinetbe lépésre bírjam s érthetően adja tudtomra, hogy ő is konzervatív! Szegény, ki kérdi azt? . . . Gr. Zichy Józsi teljesen devalvált a tehetségéhez kötött véleményeket és nyomorult szerepet játszik a pénzügyi bizottságban s a legjobb akarattal rettentően kontárkodik miniszteriuma és az államvasutak vezetésében. Bartal jó bürokrata volna vezetés alatt; Hofratnak elég eszes, reszortjáról fogalma sincs; a vámkérdést ő oldja meg, amiről dúnsztja sincs. Trefort tanácsosai kezében van, pedig ő a legtöbb ember. Gróf Szapáry Gyula ellenszenvességét csak nevetségessége ellensúlyozza, egymás után lő bakokat s vetik el törvényjavaslatait. De marad helyén rendületlenül. Igazán nyomorúságosok ezek a miniszterek.“

Ha a kép, mit Kecskeméthy festett, talán egy kissé erősen és saját jelenének impressziói alapján van is színezve, tagadhatlan, hogy ma már megmagyarázza a Deák-párti kormányok bukásának közvetlen okait.*)

Mindezeket a viszonyokat betetőzte az 1872-iki év elején Tóth Vilmos belügyminiszter által beterjesztett választási törvényjavaslat sorsa. A tárgyalásnál Gr. Szapáry Gyula központi előadó hosszú beszédben ajánlotta elfogadásra a javaslatot.

Utána Tisza Kálmán beszélt és kimutatta, hogy a javaslatban megállapított cenzus mellett a választók száma nagy arányban fog fogyni és új javaslat benyújtását kívánta, mert, mint kifejezte, ez a javaslat szégyenfelt lenne a parlamenten; ha azok, akik a javaslatot pártolják, magukat reformereknek és szabadelvűeknek nevezik, akkor a későbbi jövőben minden elfogulatlan ember azt mondhatja, hogy Magyarországon volt egy kormány és egy párt, mely nem tudta, mit jelent ez a szó: reformer és szabadelvűség; vagy azt mondhatja, hogy volt egy kormány és egy párt, mely elég ügyességgel bírt a reform címén a szabadelvűség köpenye alatt csúsztatni be az ország alkotmányába a reakció mérget.

Utána Irányi Dániel és Schwartz Gyula az általános szavazati jog törvénybe iktatását kívánták.

*) Kecskeméthy Naplóját épen nem szánta a nyilvánosság elé, amit mutat stylusának egyéb irataitól eltérő pongyolasága és magánügyeinek tartaléktalan tárgyalása. Nyomtatásban 1909. jelent meg.

A javaslat általánosságban 42 szavazattöbbséggel elfogadtatott.

A szavazás után Helffi Ignác bejelentette, hogy ha a kormány nem terjeszt be a választási visszaélések és vesztegetések ellen javaslatot, mely e törvénnyel egyszerre lépne életbe, akkor ebből a javaslatból soha sem lesz törvény. A kormány erre nem volt hajlandó. Mire elkezdődött a kiegyezés után az első obstrukció és nem is lett a javaslatból törvény.

Ettől az időponttól kezdett a Deák-párt rohamosan zúlni, míg nem 1875-ben a balközéppel fuzionálva olvadt el.

Mivel azt élesen jeleztem, hogy Deák a kiegyezési politikát a teljes szabadelvűség útjára állította be, kötelességem reá mutatni arra is, hogy az ő életében pártja mi módon térhetett le az általa kijelölt pályáról?

Eltekintve attól, hogy 69-ben súlyosan betegeskedni kezdett, sőt 1870-ben az új évet pártja már csak aláírási íven üdvözölhette, az ok, ami miatt gátlólag nem léphetett pártja elé, abban állott, hogy valamilyen államférfiainknál az évszázadokon át elzárt gyakorlati közélet elhomályosította teendőik lényegét, épen úgy az egész magyar ellenzéket nem a belviszonyok és alkotások kritikusaivá, mint kellett volna, hanem az egész kiegyezési eszme támadóivá tette.

Ha már most egy ingadozó és sok tekintetben logikátlan kormányok vezetése alatt álló pártját Deák saját eszméjének logikájára szorítja, azt ezáltal széjjelrebbenti, ami az egész kiegyezés épületét feldöntötte volna.

Említettem, hogy a kiegyezési tárgyalások alatt ilyen lépésre készen állott, tehát akkor, midőn még csak meg nem valósított alaptétele forgott kockán; de ha ezt most teszi meg, nemcsak a kész épület dől el és államunk ismét tartomány-sorsra jut, de okvetlen előlép az a birodalmi érdek, mellyel szemben alig lehetett volna az előbbi sikerrel küzdenünk.

Így is pártja 1868-tól 1873-ig több ízben, mindig a szabadelvűség terén, le is szavazta: legelőször a nemzetiségi kérdésnél, midőn arról volt szó, hogy az 1869-iki belügyi költségvetésben a pesti nemzeti színházra 58.000 forint szubvenció felvételéért. Deák ekkor az igazsággal nem vélte összeegyeztethetőnek, hogy az állam csak a magyar nemzeti színházat segélyezze, a többit pedig nem.

„Én — mondotta — e részben azt az elvet követem, amint azt talán, ha szükséges lesz, a nemzetiségi kérdés tárgyalásánál bővebben előadandom, hogy mivel én az egységes, osztatlan magyar nemzetet ismerem el politikai nemzetnek, minden, ami az állam

nevében történik, menjen annak nyelvén is. De hogy egy színház politikai tér legyen, melynél ezt az elvet alkalmazni kelljen, azt nem látom be. Én a nemzetiségi kérdésben sem akarok más elvet követni, mint azt, mit igazságnak látok. Engem nem az fog vezetni ott is, hogy egyik vagy másik nemzetiség tagjai mennyire lesznek megelégedve, hanem az, hogy az igazság érzetét követvén, mennyire leszek én magam azon véleménnyel megelégedve, mely akkor előadatik az igazság szempontjából.“

A másik leszavaztatása az állambíróság kérdésében történt, itt közbevetőleg megjegyzem, hogy ez a kérdés az európai parlamentekben, mint a törvényhozás mellé állítandó igen fontos szerv, a legújabb időkben lép ismét előtérbe. Ezenkívül, ha az akkor már megalkottatott volna, ma nem létezne a többek közt a kuriának választási ügyekben való képtelen, sőt káros szerepe.

Harmadik leszavaztatása pedig akkor történt, midőn az állam számszék elnökévé a pártnak szerzett politikai érdemeiért Weninger Vincével, a szakemberrel szemben, kit Deák ajánlott, Gajzágó Salamont választották meg. Az ülést követő pártértekezleten mondotta egész keserűséggel, midőn reá, mint pártvezérre hivatkoztak, hogy „az ördög a ti pártvezérek, nem én.“

1873. június 28-án tartotta a házban híres hattyú-dalát az egyház és állam közötti viszonyról; ugyanezen év november 12-én hirtelen rosszul lett és soha többé a házban már fel nem szólalhatott s végkép megszűnt pártját vezetni.

Ezzel még inkább nemcsak elhanyaglott az az elv, az a politikai menet, hogy Magyarország népei a magyar nemzet szervezett erejével és munkájával a kiegyezés kereteit betöltsék, így azt saját erejükön és akaratukon tartásák fönn. Mind gyorsabb és következetes menetben megindult az az időszak, melyben ezt a szerepet a magyar politika a birodalmi tényezők s erőforrások szférájába juttatva, eltorlaszolta „az útát és a módot“, hogy a magyar állam hagyományai és érdekei a birodalmi paritás körében tényezőkké váljanak.

1874-ben megalkottatott a választási, 1876-ban pedig a kerületek beosztására vonatkozó törvénycikk.

Mindkettőnek együttes intencióját és célját az képezte, hogy államunk akaratának megnyilvánulási eszköze valóságos és olyan mechanizmussá tétessék, melyet az államhatalom hozzáértő vezetője tetszés szerint kezelhet és abból ügyességének megfelelő nyilvánulást, mint államakaratot vonhat ki.

Csakhogy ennek aztán nagy ára lett, mert mint privilegium s nem mint a nemzeti akarat eszköze tekintetett és kezeltetett a birodalmi tényezők által. Vagyis ezen lépés következtében a magyar állam akaratára fölé a birodalmi akarat helyezkedett el és azt tényleg, ha hosszú időn át észrevétlenül, de ma már, sajnos, kézzelfoghatóan felül is bírálja.

A birodalom s annak tényezői úgy tekintik törvényhozásunkat, mint amely nem a magyar állam tényleges akaratát fejezi ki, hanem mint olyan akaratot, mely fedi az alkotmányosság látszatát, képviseli az állam hitelét; de amelyet ők bármely percben, éppen a benne rejlő fallácia révén, ha érdekük kívánja, feldönthetnek, meghazudtolhatnak, mert nem kell egyebet tenniük, mint csak lenyulni a tömegek kedélyéig és azok jogát szemök elé csillogtatni.

Ez a helyzet szülte azt is, hogy a magyar állam és annak vezetői az osztrák államok azon viszonyaira, melyek a kiegyezésnek magyar-német dualizmusát érintik, vagy megváltoztathatják, többé már semmi olyan befolyást nem gyakorolhattak, aminő 1870-ben történt, midőn Andrássy a szláv föderalizmust és annak különben egyénileg kitűnő vezérét, Hohenwart miniszterelnököt törekvéseivel helyéről eltávolította.

Tisza Kálmánnak és a magyar államnak már a 80-as években nem volt ereje s módja, hogy Taaffe grófnak hasonló törekvéseit meggátolhassa.

Különös, hogy egy akkora eszű és kvalitású államférfiú, mint Tisza Kálmán, 1874-ben, midőn a választási törvény tárgyalatott és július 3-án azt a nagy beszédet tartotta, mely a fuziót szülte, nem látta a bajt, melyre pedig Polit Mihály figyelmeztette, midőn Tisza beszéde előtti napon így szólott a képviselőházban:

„A 67-iki kiegyezésnek legnagyobb hibája az volt, hogy Magyarország nem magában, nem népeiben kereste erejét, hanem Bécsben. Még nagyobb hiba volt az, hogy az ezen kiegyezés által nyert állami hatalom a nem magyar ajku nemzetiségek ellen fordítottatott.“

Pedig Tisza Politnak felelve így szólott:

„Megjegyzem és ebben komolyan adok neki igazat: abban igaza van, hogy nekünk az erőt nem kell rajtunk kívül, nem kell az ország határán kívül keresni, valahányszor ott kerestük, mindig csalódásnak tettük ki magunkat. Ebben mondom igaza van, de odáig nem mehetünk ám, hogy azért, mert félnünk lehet, hogy ha a súlypontot keressük: ez által veszélybe jövünk, ettől való félel-

münkben önmagunk kezdjük osztogatni országunkat, mint Krisztus palástját.“

Midőn Taaffe gróf osztrák miniszterelnök a dualizmusban a német elem vezető erejét tényleg meg is döntötte s ezzel a mi szempontunk és érdekeink tekintetében a birodalmi dualizmus alaptételét mélyen alterálta, ekkor sem látta Tisza Kálmán, hogy már ezen egyetlenegy ok is erősen követeli, hogy a kiegyezés fenntartó elemeit nálunk revideálni kell és ahhoz képest nem a kiegyezésen, hanem igen is közéletünkben a rég megszakadt reformokat ismét fel kell venni. Szóval nem látta azt, amit Deák látott: hogyha ingadozik a kiegyezésnek az a garanciája, melynek nehézkedési pontja Ausztriában van, akkor meg kell alapozni azt ismét nálunk.

Machiavelli mondja, (Discorsi. L. 3. C. 1.) hogy „intézmények és államok erősödnek, valahányszor eredeti alapjukhoz visszatérnek. Mert fenntartásukra ugyanazon tulajdonságok szolgálnak, mint megalapításukra.“

Tisza nem ahhoz az alaphoz közeledett, hogy a magyar állam népeinek akaratát vezesse be a dualizmus kereteibe, hanem mindinkább távolodott ettől. Szívesen szorította az akaratnyilvánulás szűk keretű eszközeit is: a választási törvényt pl.; céljaihoz képest hajtva végre azt a rendelkezést is, hogy a pontatlan adófizető hátrálékossága évében veszti szavazati jogát. Ezáltal odajutott az ország, hogy utoljára már kevesebb szavazó volt felvéve a jogsultak jegyzékébe, mint ahány taggal 1848 előtt a kiváltságolt nemesség birt.

Ezt a helyzetet súlyosbitotta és a választási törvényben foglalt privilégium hatását képtelenségig fokozta a kerületek beosztásáról szóló 1876. évi XXXIII. t. cz. is.

Mivel úgy a választási, mint a kerületek beosztására vonatkozó törvénycikkek éle, főként Erdélyben, legfontosabb nemzetiségi bajunk: az oláhkérdés ellen fordult, tehát itt nyilvánult meg annak legkárosabb hatása is.

Ez a pont, ahol Erdély a jelen korszak magyar politikájára sok tekintetben döntő, sőt talán döntőbb szerepet játszott, mint első látszatkor feltűnik.

Tagadhatlan, hogy az oláh nemzetiségi kérdés kulcsa Erdélyben van s hogy ahhoz csak Erdélyen át és Erdély által lehet nyulni.

Mi az oka, hogy ennek dacára ez a szempont ilyen alakban

a magyar közélet és államférfiúi gondoskodás terén fel nem merült, illetve komoly áttekintése politikai gondolatot még csak nem is képezhetett?

Folyománya ez is, hitem szerint, annak a politikának és annak a közéletnek, mely a nemzetiségi és a magyar nemzeti kérdést egy mechanikán nyugvó privilégialis alapra helyezte át, mely aztán elzárta Erdélyre nézve is azt a kötelességet, hogy saját közéletét, annak menetét s főleg eszközeit sikeresen megfigyelhesse és ellenőrizze.

Vagyis elmulasztottuk ezen a ponton is kiválasztani az erdélyi közélet anyagalmazából mindazon tényeket, melyek történeti vagy esetleg más tekintetben nagyobb jelentőséggel bírnak; elmulasztottuk azokban a fejlődés egybefüggését szemügyre venni és aztán ennek alapján az iránytadó áramlatokat szabályozni.

Erdély alkotmánya 1848 előtt, tudjuk, hogy a magyar, székely és szász „nemzet” unióján alapult, melyben a székely és a szász birt, ha nem is épen haladásképes, de legalább fajkonzeráló demokratikus elemekkel, mert e két fajnak az államéletben és kormányában való részvétele ném a születésen, hanem a munkán és a nemzetiségi korláton belül, a szabadforgalmú földbirtokon nyugodott. A székely egyén szorgalom-szerzte vagyoni munkája által a lusztrális időközök alatt 3 társadalmi osztálya bármelyikébe eljuthatott, úgy a szász is. Mindkettőnél a munkaeszközt pedig nem a kizárólagos jobbágyerő képezte.

Míg ezekkel szemben a magyar faj az államéletbe csak születés és kötött földbirtok útján juthatott el, összes munkaerejét pedig az idegen fajú oláh jobbágyok alkotta.

Városi polgárellet számba se jöhetett s mint ilyen alkotmányjogilag nem is létezett.

Már 1791-ben, de még inkább 1830-tól 1848-ig azok az erdélyi politikusok, kiket megérintett a haladás ereje, átlátták, hogy a magyar nemzeti szempont csakis az anyaállammal való unió által menthető meg és tartható fenn; látták ezt főleg azért, mert saját közvetlen tapasztalatuk és a mult tudata azt bizonyította, hogy Erdély közszelleme hirtelen képes emelkedni, de épen olyan könnyen alá is süllyed; tehát ezeket az emelkedési mozzanatokot kell és lehet megrögzíteni az anyaállammal való unió által.

Báthori István, Bocskay, Bethlen Gábor, I. Rákóczi György korát a Básta, Mihály vajda és árnyékfejedelmek kora váltja föl, vagyis követi egymást a rohamos emelkedés és a hirtelen süllyedés.

Majd következik 1691-től a lipóti diploma fölött vívott, meddő, árnyék-alkotmányt védő korszak. Midőn Erdély közölete éppen egy század alatt merőben „tarlóvá lön.“

Ez az a század, ez az a kor, hol a királyi hatalom ereje úgy az anyaállamban, mint Erdélyben kizárt minden haladást, mert se nem vitte, se nem engedte a nemzet által belevinni azt a demokratizáló erőt, mely Európaszerte mindenütt önálló államokat és nemzeteket teremtett.

Nálunk a királyi hatalom csak arisztokratizált és ez által altatott, majd rendre minden mozgást megmerevített, lekötött. Ebben rejlett sikere és hatása mindig a nemzeti erő ellen küzdő bécsi politikának.

Ez a hatás főleg Erdélyben szemlélhető legelénkebben, mert itt a magyarság ereje egyetlen ponton se támaszkodhatott még közvetve sem, mint Magyarországon a népre, hanem csak a „populus verböczyanusra“. Itt ez az erő csak pusztán és erősen arisztokratizált társadalmi volt, melynek minden *hatalmat és súlyt a szervezett hatósági gépezet adott.* Ez az arisztokratizálás a bécsi politika részéről annyira öntudatos volt és annyira ismerte eszközeit, hogy azonnal érthető, amit Rettegi György uram ír 1760-ban igen érdekes memoirjaiban: „midőn Teleky Lajosné egyik szolgáljának szolcitalta volna az armalist (nemességet) azt felelték Bécsből, inkább adnak tíz líber baronatusságot, mint egy armalist.“ És bekövetkezett az a korszak, midőn Kemény Zsigmonddal szólva: „e szivrendítő romok fölött az arisztokráciának, mely még a populus verböczyanustól is egészen külön választotta magát, maradt ideje és léleknyugalma tanácskozni a felől, hogy az egyenetlen, rangon aluli házasság hogyan gátoltassék meg legsikeresebben“ és hogy „a nagyobb hivatalok néhány családtagjai között lesznek felosztva, mint ivadékról-ivadékra szálló örökség, mert még most is (1851-ben, midőn Kemény e sorokat írta) élénk emlékezetben él, a másképpen igen tiszteletreméltó br. Bruckenthal erdélyi kormányzónak az a megjegyzése: minthogy a meghalálozott consiliarius a gr. Teleki családból volt, helyébe egynek a gr. Bethlen családból kell jönnie“.

Amint ezt a régi, következetes politikai menet a maga szempontjából, más irányba megérinti és pedig erős kézzel II. József császár, azonnal fellendül és talpra áll az a szellem, mely emelkedni oly hirtelen tud s megszületik az 1791-i erdélyi országgyűlés törekvése, melynek tagjai első ízben együtt a konzervatívek és a liberálisok, átlátják nemcsak egész merőjében a helyzetet, de azt is,

hogy a fő szempont a nemzeti eszme és hogy az csakis az anya-állammal való unió által testesíthető meg. Sőt meglátják az oláh nemzetiségi kérdést is, mint társadalmi és államjogi problémát.

De az unió kérdése aztán elalszik és soha többé egyetlen hívet sem tud szerezni a konzervatív táborból s a magasabb állam-hatalmi szervek kezelői közül.

II. József utóda, II. Lipót finom, olaszos szellemével értett hozzá, hogy rövid uralkodása alatt Magyarországon az illirizmust és jobbágykérdést, Erdélyben pedig az utóbbit élessze föl, mellyel a populus verböczyanus sakkban tartható. A nemzetiségi és jobbágykérdés volt az a pont, mely előtt a szervezetlen magyar nemzet tehetetlenül meghajolt; pedig ezeket Bécs soha lényegüknek megfelelően nem kezelte, mindig csak arra használta fel, hogy a magyar nemzeti közszellem fellendülését általuk lehetőleg paralizálja.

Br. Wesselényi Miklós a mult század 30-as éveiben és a 34-iki országgyűlésen, itt Erdélyben az államélet menetét is inkább megállította, csakhogy célját: az uniót elérhesse. Ha Wesselényi nyilatkozatait irataiban, beszédeiben és leveleiben végig tekintjük, meglepetve tapasztaljuk, hogy nincs a magyar közéletnek és államszervezetnek egyetlen olyan pontja sem, melyet ne érintett volna, még pedig ami fő: majd mindég korát messze meghaladó felfogással; sőt található e részben épen a parlamenti államrendszerre vonatkozó egy pár olyan megjegyzése, melyekkel megelőzve kora államtudósainak is a felfogását, arra a térre emelkedett már 70 év előtt, melyeket az államélet legújabb tudományos vizsgálata konstatál.

Wesselényi az uniót Erdélyre egyetlen mentségnek tartotta, főleg a nemzetiségi kérdés megoldhatására és a magyar állam összetartozandósági érzésének emelésére. De e mellett látta, hogy a megyei szervezet, illetve a törvényhatósági élet, mely Magyarországon a XVIII-ik századtól fogva fokozatosan fejlődik és nemzeti szempontból szervezetileg mind nagyobb jelentőséget nyer, Erdélyben nemhogy fejlődne, sőt mindjobban összezsugorodik s ami belőle még fönáll, teljesen a kormány hatalmi eszközévé válik és hogy ezen a ponton is változtatni csak az unió által lehetséges, mert minden más utat kizár Erdély föderatív alkotmánya. Belátta azt is, hogy a birodalmi érdekek vezetői Erdély alkotmányának változatlan fenntartását kívánják, mert ez igen alkalmas eszköz arra, hogy itt a magyar szellem expanzivitása beállítódjék és hogy aztán legfeljebb konzervatív lépéseket tehessen, de e részben is csak

olyanokat, melyek pénzügyi szempontból a birodalom jövedelmét közvetlen szaporíthatják.

A Bécsben székelő erdélyi udvari kancelláriánál: vagyis általa a császári eszménél, a birodalmi érdekek körében, a magyar nemzeti erő fejlesztése éppen nem szerepel, legfeljebb annyi történik, amennyi szükséges, hogy Erdély régi alkotmánya és abban a magyar faj szerepe egyensúlyban maradjon.

Emellett a kancellária, mint államszervezet, Erdély összes hatóságai fölé helyezkedett, azokat teljesen maga alá hajtotta. Ehhez a helyzethez idomul az itteni konzervatív politika is, mely kizárt még az eszmék terén is minden olyan gondolatot, mely a fennálló alkotmány keretein túl emelkedve, nemzeti egység felé irányulhatott volna. Ezt igazolja, hacsak egy pillantást is vetünk az akkori sajtó-organum egyik-másikára. Mivel az erdélyi ellenzék politikájának sarkpontját az unió és a jobbágy-intézmény reformja képezte, vele szembe a Kolozsvárt megjelenő konzervatív lap: „Múlt és a jelen“ 1846. évi 47., 66. és 68-ik száma azt hangoztatja: hogy az urbáriális viszonyok rendezése még nem jelent szabadelvű haladást, mert az ellenzék, mely előkelő és hatalmas családok közszolgálatára áll és az arisztokrácia zsoldosává válik és ez által megakasztja s zavarba dönti a közigazgatást; éppen ezért mi konzervatívek azt hisszük, hogy nekünk konzervatíveknek arra kell törnünk, hogy a kiváltságolt osztály az adózást, alkotmányos biztosítékok mellett vállalja el; az urbáriális megváltást pedig tegye szabad egyezkedés tárgyává. Az ellenzék éppen, mint mi, meg van győződve a nemesi adómentesség helytelenségéről, de annak megszüntetését az urbéri kérdés által háttérbe szorítja. Tehát ne kecsegtessük magunkat illúziókkal, törvényhozó termünk nem csupán adómentesekből áll, a városi és szász nemzeti követekben 60 szavazat van, mely természetesen bármikor pártolja a nemesség adózását.

Ez az eszmekör tehát az unió kérdését éppen nem ölelte fel, mert még mindig a különvált erdélyi államélet lehetőségében hitt és remélt.

Míndezekből látható, hogy Erdélyben az egységes magyar eszmét és annak megfelelő politikát csak egy olyan osztály tette magáévá, mely merőben arisztokratikus alapon nyugodva, keretein túl szélesebb rétegre nem támaszkodhatott és így elhatározó sikerrel számíthatott. Ez okozta, hogy 1837—1848-ig az erdélyi politika circulus vitiosusba sodortatott; mert mind a két párt tehetetlenül

állott egymással szemben. Hiszen bármihez fogott, ami gyökeresebb lépést jelenthetett, folyton előtte lebegett, hogy ezáltal saját sorait bontja meg.

1834-ben Wesselényi nota-perbe vonatva Erdélyből kiszorított; vele kivonult a közélet porondjáról, az erőszakos eszközökkel is ha kell, küzdeni kész, de átfogó, általános nemzeti politika; és helyébe lépett a gr. Bethlen János által vezetett ellenzék, mely erejét, hatalmát a fennálló intézmények és ezek között az állam hatóságainak választási szervezetében fejtette ki. Tudjuk ugyanis, hogy Erdélynek a kormányzótól kezdve minden államhatalmi szerve csak választás útján kerülhetett helyére, habár ezt a jogát föderalisztikus alkotmánya és a birodalmi önkény sok esetben illuziórissá tette és tette is.

Gr. Bethlen taktikai tehetsége e téren nagy sikereket vívott ki, ő buktatta meg Estei Ferdinánd főherceg kormányzóságát is, aki a 3-as jelölésnél kisebbségben maradt, dacára a konzervatív elem többségének; a győzelmet e részben tisztán az a taktika szülte, melyet Erdély sajátos föderalisztikus törvényhozási formája tett lehetővé. Ez annyira meglepte a főherceget is, hogy Kemény Zsigmond szerint így nyilatkozott: „szívesebben laknám egy szobában Wesselényivel, mint egy országban gr. Bethlen Jánossal.“

De az 1837-iki ellenzék győzelmei általános nemzeti szempontból sikerre még sem vezettek, mert amint a későbbi országgyűléseken kitűnt, már az írott jog és egy papíralkotmány fenntartására nem volt meg az az erő, mely itt nemzeti szempontot érvényre emelhetne. Mivel ez az erő Wesselényi azon eszméjében és törekvésében lett volna csak föllelhető, ha Erdély egész közléte beolvad az anyaállam alkotmányába. Amit az 1848-iki unió testesített meg.

Wesselényinek erdélyi tevékenysége az, mely az ő ellenzéki működésére az igazi jelleget rásüti. Itt vívta legelkeseredettebb harcát, a közvélemény akkor és ma azért ajándékozta meg a halhatatlanság palmaágával, mert egészen tisztában volt a politikai küzdelmek természetével úgy általánosságban, mint a magyar ellenzékével az ő különleges vonatkozásaiban. Tudta azt nagyon jól, hogy a politikai harc nem gyerekjáték s nem az főképpen nálunk, nem sport és nem egészen bizonyos osztály egyéneinek különleges érdeke, mert komoly, esetleg egy nemzet élet-harca

hatalmaért, nagy elveiért és épen azért végzetesebb következményekkel jár, mint a legvéresebb ütközet.

Az 1865-iki erdélyi országgyűlés ismét kimondja ugyan az uniót, de mivel sem az erdélyi, sem a magyar állam és kormányférfiak nem törtek arra, hogy az erdélyi közelet is Deák következetes elveinek útjára lépjen, ezért mindinkább attól elhajolva, arra az irányra tévedt, mely a Deák-pártot is szétzüllesztette. Sőt ezen a téves úton az anyaállamot is tovább vonta; hiszen mindig Erdély szolgáltatta az ilyen kormánypolitika legegységesebb phalanxát, csak természetes tehát, ha az 1874. évi választási törvény tárgyalása alatt Erdély kér és kap az 5-ik szakaszban az anyaállamtól eltérő választási cenzust és az 1876. évi XXXIII. t. cikkben pedig ezt tetéző képtelen kerületi beosztást.

Igy és ezek által maradt magára Erdélyben az a nemzeti erő, mely minden fejlődéstől lezárva az 1848 előtti hatóerők leköttöttsége között senyved mind e mai napig.

Tehát fennmaradt és tengődik itt egy magyar intelligencia, mely úgy van vezetve, hogy ma már mindentől izoláltan áll és ennél fogva szerepét az államéletben nem önmaga súlya, hanem, mint 48 előtt: a hatósági szervezet ereje tartja fenn, de ennek a hatósági szervezetnek erejét viszont lassan és biztosan gyöngíti az általános elszegényedés, a nemzeti munkakör állandó szűkülése és az, hogy sehol semmi fel nem tűnik, a mi összeolvadás, nemzeti munka és egységes erő felé vezetne.

Fennmaradt aztán a br. Bruckenthal által jellemzett helyzet is: az államhatalom vezetésének lefoglalása mágnásai által „mint ivadékról-ivadéokra szálló örökség“. Ezen a ponton tűnik ki annak az erőnek igazi értéke, melyet az angol nemzet magának megteremtett, hogy állami és társadalmi szervezetében csakis arisztokratákat, de nem osztály-arisztokratizálódást tűr meg, mert egyedül a legnagyobb fiú örökölvén a lord apa címét, a többi gyermek egyszerűen beleolvad a nemzet más osztályai közé, kiki oda, hova munkája és ügyessége juttatja.

Világosan látható tehát, hogy átjött és fennáll Erdélyben az 1848 előtti közelet menete és annak minden eszköze, csak egyetlenegy hiányzik: br. Wesselényi Miklós elméje és átfogó politikája. Sajnos, hogy ez az egy tűnt el csak és még sajnosabb, hogy ez, úgy látszik, nem is tér vissza.

Ez a helyzet aztán további szomorú gyümölcsöket termelt és terem folyton-folyvást. Kivonult az erdélyi közeletből és kivonult

kivált azok köréből, kik Erdély közéletét az anyaállaméval egybekötik, informálják, minden államférfiu gondolat, megszűnt arra minden igyekezet, hogy itt a tömegek érdekeit és imponderabilitásait megfigyeljék. Holtpontra jutott a nemzetiségi kérdés, senkinek soha eszébe sem jutott, hogy az erdélyi ember tömeg-differenciálódását az anyagi és szellemi élet terén megfigyelje, szervezze és ezáltal a nemzetiségi kérdést ezen az egyetlen lehető és sikerrel biztató ponton a magyar állam és eszme hatalma alá juttassa.

Hanem ehelyett mindig csak arra törtek azok az erdélyi politikusok, kik a budapesti ú. n. Kaszinó-párttal egyesülve jelenleg is az erdélyi viszonyok informatorai, hogy a magyar államban s kormányban rejlő szervezett hatalom vezetését itt csak saját osztályuk körének tartásuk fenn és abból még csak annyit se engedjenek át, amennyit 48 előtt a rendiség másik osztálya bírt. Ezen állítást egy kis összehasonlítás a legjobban világítja meg. Pl. a kezemnél évő 1839-ik évi sematizmus szerint 17 gubernialis consiliarius közül 5 mágnás, 9 nem mágnás és 3 hely üres; a vármegyékben pedig, ide nem számítva a szász székeket, 7 mágnás és 11 nem mágnás foglalt el főispánságot. Míg ezzel szemben vegyük csak a koalíció uralomra jutását, mert ez a legjellemzőbb időszak, mikor egy régi, szervezett mult bukik el, de azért ezen a ponton mit sem változik a helyzet, mivel 8 mágnás főispánnal szemben 6 nem mágnás foglalhat csak helyet; dacára, hogy majdnem az egész erdélyi arisztokrácia, mint egységes erő, szakadatlanul a mindenkor kormányt támogatta, mégis saját osztályérdekét a változott helyzet mellett is sértetlenül fenntartotta. Felesleges is mondanom, hogy ez az arány Khuen alatt is megmaradt.

De emellett fehér holló közöttük az, aki igyekszik az elfoglalt állás követelte ügyismeretkört, függetlenül környezetétől és alárendelt munkásaitól, áttekinteni s betölteni. Nem akarták átlátni, hogy nincs talán Európának egyetlen olyan területe sem, mint Erdély, hol egy céltudatos közigazgatás és beható, osztályérdektől lehetőleg mentes közélet vezetés nemzeti szempontból minő hatalmas sikert és annak ellenkezője mekkora kárt szülhet.

Előbb azt mondtam, hogy Erdély a kiegyezés óta a magyar belpolitikai viszonyokra nagy, sőt döntő befolyást gyakorol. Ezt az állítást nem kétlem, teljesen igazolná a közéletünk fölött eszközölt higgadt és elemző vizsgálat.

Kaunitz herceg egy alkalommal felkiáltott, látva az angol államférfiak sikereit a külügyek terén is: „csudálatos, mi mindent nem tudnak az angolok“.

Igen, feleli Sorel Albert francia történetíró: „mert Pitt ismerte Angliát, ez neki elég volt, sőt ez képezte előnyét a Kaunitz-féle iskolához tartozó államférfiak fölött, kik a világ minden ügyét ismerték, kivéve azon nemzetekéit, melyeket kormányozniok kellett.“ Metternich, legjelesebb képviselője ennek az iskolának, mondá Guizotnak londoni közös száműzetésük alatt 1848-ban: „En némelykor Európát tartottam kezeim közt, Ausztriát soha.“

Ha előállana egy igazi államférfi, aki szakítna ezzel az osztrák hagyománnyal és akinek lenne ereje s jelleme arra, hogy apróra vizsgálni kezdje jelen helyzetünket s annak hatóerőit, nem kétlem, meglátná és a nemzet fóruma elé tárná azt a tényt, hogy amint a magyar közélet 1870 körül visszanyúlt a rendiség eszközei után és az államakarat megnyilvánulási módját egy mechanizmus ereje alá helyezte s ezáltal odajuttatta, hogy azzal más tényező is, nemcsak maga a nemzet, mint géppel bánhat: akkor nyilvánvalóvá lenne, hogy az ezen út által már züllésre jutott erdélyi viszonyok egész közéletünkre olyan nyomást gyakorolnak, mely miatt saját közszellemén se mer változást tenni. És ha megvizsgálná a választási s kerületbeosztási törvények eredményeit itt Erdélyben a nemzetiségi, valamint más kérdések terén, nem kétlem, hogy minden habozás nélkül más útra térést ajánlana a nemzetnek, még pedig azzal a meggyőződéssel, hogy a mostani sikertelenséget a siker biztos reménye fogja felváltani; mert csak meg kell érinteni Erdély közszellemét s erejét azon a ponton, hol lendülni képes s ott meg is rögzíteni, akkor a magyar közélet útjának nem gátja, de mindig segítője lesz. És hiszem, kitűnne az, hogy erre csak természetes, tehát nem mechanikus alapon álló közélet képes itt Erdélyben is.

*

Az európai államok, a nemzeti munka megindítása és szervezése által nemcsak azt érték el, hogy államéletüket kitégíthették mielőtt széttörték a rendi szervezetet, hanem, hogy ezen előleges alapozással a régi rendhez való visszatérés, sőt visszahajlás lehetőségét is elzárták.

A birodalmi kapcsolat rendezetlensége miatt, mi ezt az eszközt se tudtuk megszerezni magunknak, mert nálunk a nemzeti munka szervezése még ma is hiányzik. E miatt nem voltunk képesek állami életünkön rendiségünktől eltérőleg semmi változást

véghezvinni. Mivel pedig a változtatás előkészítése és a rendszereltörés előleges megalapozása nálunk hiányzott, csak természetes, ha a rendiség egyik lényeges eszközétől: az államakarat megnyilvánulási módjának gépszerűségétől, sem voltunk és vagyunk képesek szabadulni. Szomorú, de való, hogy uralkodó közéletünk ma sem akarja törekvései közé beilleszteni azt a menetet, azt az eszmekört, mely a múlt hibáját helyrehozni hivatott. Ez az ok szülte s tartja fenn államéletünkben a mechanizmus elvét és az erre való törekvést,

Épen ezért nemzetiségi nehézségeink s küzdelmeink ennek a szempontnak fenntartását se nem magyarázzák, se nem kívánják, annál *kevésbé indokolhatják.*

A jelzett fejlődési alapot nélkülöző alkotmányosságunk teremtette meg közéletünkben az országgyűlési obstrukciót is, melyek legalább két századra nyúlnak vissza; e részben a múlt a jelentől csak abban különbözik, hogy a kiegyezés előtt azok szervezetlenül lappangtak, azóta pedig teljesen szervezett életet folytatnak. Ne feledjük el, hogy szervezett alakjukban való első fellépésük 1872-ben, tehát akkor következett be, midőn a Deák-párt feltétlenül letért vezérének alapvető gondolatmenetéről.

Épen ezért soha sem fogja az obstrukciót Perczel zsebkenője, sem bárminő házszabályváltoztatás kiirtani, mert erre egyedül a más alapokra fektetett nemzeti akarat nyilvánítási módjának szervezése képes.

Ugyancsak a széles alapokra fektetett közélet eszközeinek hiánya miatt vált nálunk lehetetlenné az a parlamenti váltógazdaság bekövetkezése is, amely Európa minden államában, mint a parlamenti rendszer korrektívuma és a publica honestas eszköze megszülethetett s fennállhatott, mielőtt bekövetkezett a választói jog széles kiterjesztése, mely aztán a képviselőházak régi szerepét módosította.

Természetes, hogy nálunk a parlamenti váltógazdaságnak csak egy szurrogátuma: a pártok fuziója teremhetett meg; de ez is csak akkor járt haszonnal, ha a fuzióba lépő ellenzéki párt az uralmon állott párt hatalmi eszközeit és az új vezetést egészen magára ruházta át.

Világosan látható ez 1875-ben, midőn Tisza Kálmán ezen alapon oldotta meg a fuziót és ez által azt tényleg parlamenti váltógazdaságunk hasznos elemévé tette, amit bizonyít az a más-

fél évtizedre terjedő nyugodt, obstrukciómentes parlamenti élet és nemzeti előhaladás.

Tisza Kálmán bukása akkor következett be, midőn leélte magát az általa teremtett helyzet és az ismét új megoldást követelt.

Ennek a megoldásnak irányát jelezte Szilágyi Dezső miniszteri programbeszédjében, mert abban konstataálta, hogy a „reformok kora elérkezett“; s kezdetüket vették az egyházpolitikai újítások. De csakhamar és világosan kitént, hogy nálunk a reformok vágya csak a tömegek lappangó erőin nyugszanak, melyeket éppen ezért következetesen kifejtetni, azoknak életet adni mechanikus alapon álló parlamenti rendszerünk nemcsak képtelen, de még arra sem birt elég súlyt kifejtetni, hogy a feltétlen bizalmát bíró „nagy kabinetet“ a felülről és oldalról jövő bukástól megmentse.

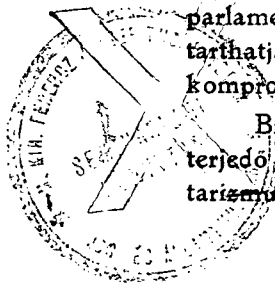
Az első Wekerle kabinetet követte br. Bánffy Dezső kormánya. Bánffyra nemcsak az a feladat hárult, hogy a megalkotott reformokat hajtsa végre, hanem az is, hogy a megindult menetet tovább folytassa.

Br. Bánffy, mint miniszterelnök és mint pártvezér, úgy látszik, mert az események ezt mutatják, maga elé azt a feladatot is tűzte, hogy pártjának ő legyen feltétlen vezére és hogy a vezetést fejlődés-képes demokratikus alapra fektesse. Ebben rejlett az ő sikere, amit természetesen elősegített az ő erős egyénisége, kormányzó és igazgató képessége is.

Br. Bánffy volt az *első kormányelnökünk*, ki egész merőjében átlátta és félreérthetetlenül hangoztatta is, hogy a dualizmus változatlanul tartandó fenn és hogy ahhoz az erőt a demokratikus haladástól kell átvenni. Ez a törekvés adott neki felfelé és lefelé is erőt, nemcsak a legelőnyösebb kiegyezés megkötésére, mely Ausztria és Magyarország között valaha létre jött, hanem arra is, hogy a magyar kormányok előtt a birodalmi kapcsolat és annak eszközei utat nyissanak.

Bukását pedig alighanem az idézte elő, mert nem látta, hogy a magyar uralkodó közélet szűkített terén s ezáltal megcsönkült parlamenti rendszerében a legerősebb kormánypárt is csak úgy tarthatja fenn magát, ha a belső ellentétes erőkkel folytonosan kompromisszumokat köt és ennek molochszerű áldozatokat dob oda.

Br. Bánffy erős keze és határozott egyénisége majdnem 5 évre terjedő miniszterelnöksége által ismét előtérbe léptette parlamentarizmusunk szurrogatumát: a pártok fuzióját, aminek feltétlen

szüksége Bánffy szereplése nélkül talán csak hosszabb idő után mutatkozott volna.

Bánffy utódjában: Széll Kálmánban, sajnos, teljesen hiányzott az a férfiaság, melyre minden magyar államférfinak elengedhetlen szüksége van, talán fokozottabb mértékben, mint a világ bármely más államvezetőjének. Épen ezért nem bírta követni Tisza Kálmánnak 1875-iki példáját s nem hajtotta végre ugyanazon módon az általa kötött fuziót. Elégnek tartotta, úgy látszik, ha legleleményesebben ámitja, biztatja azzal Apponyit és pártját. Eközben határozatlansága és végtelen híusága által, mert irtózott a kritikától, rövid idő alatt felbontotta az eléggé szervezett állami erőt s hatalmat is, emellett konkrét kérdésekben is oly szánandó gyáván viselkedett, hogy ha egyik-másik tetteire visszagondol, nem hiszem, hogy arcát nem égeti a szégyen pirja.

Pedig ha a fuzió kérdésében Széll határozottan viselkedik és cselekszik, aligha ellenzékre nem megy Tisza István, ami akkor még bizonyára egészséges parlamenti helyzetet szült volna.

Bánffy erős keze és Széll gyávasága gyorsította meg, hogy a helyzet túlhaladottsága miatt a parlamenti rendszer és a választói jog-reform-kérdése a tömegekben, mint lappangó erő, mint imponderabilia kezdett élni és mozogni.

Csodálatos, hogy Tisza István ezt a ma már nyilvánvaló tényt kormányra lépésekor nem látta, vagy nem akarta meglátni; mert ha erre fordítja figyelmét és e részben értékes reformok élére áll, nemcsak kikerülhette volna Perczel zsebkendőjét, de épen mai törekvéseinek *akkor* senki és semmi útját nem állhatta volna.

Ehelyett Tisza a régi orvostudomány eszközei után nyúlt és „tünetileg“ kezelte parlamentünk betegségét. Hitte, hogy még erőszakos hárszabály-változtatással is rögtön megszünteti azt az obstrukciót, mely évszázados léttel bír és amelynél, ha figyelmesen vizsgáljuk, tapasztalható, hogy előtérbe lépését mindig mélyebb, de könnyen elemezhető okok idézik fel. Mint említettem, 1872-ben lépett fel először szervezeten, de attól 1889-ig nem jelentkezik, mert ezen időn át közéletünkben az 1875-iki fuzió azon ereje hat és munkál, mely a parlamenti váltógazdaság sikeres szurrogátumát teremtette meg. Ismét akkor jelentkezik, midőn ennek hatása már elenyészett és közéletünk új eszmekört kívánván, e részben gátló, vagy siker felé irányuló lépések történnek.

Az új eszmekör megvalósítására való törekvés ereje juttatta

Tisza Istvánt az 1905-iki általános választásoknál nálunk példátlanul és váratlanul súlyos kisebbségbe.

Azon évszázadokra elzárt gyakorlati közszellem hatásának lehet talán tulajdonítani, hogy a majdnem merőben ellenzéki elemekből alakult koalíció, ekkor sem látta meg a reális alapot: a 67-iki kiegyezés végrehajtását politikai és gazdasági téren egyaránt, de a nemzet tömegerejének segítségével.

E részben a koalíciónak csak egyetlen vezetője br. Bánffy Dezső képez kivételt, mert ő már 3 évvel azelőtt, midőn az újpárt programját körvonalozta, alaptételül az általános választójogot és gazdasági önállóságunkat tűzte ki.

Teljes meggyőződéssel merem állítani, ha a koalíció arra az alapra helyezkedik, hogy programjává teszi azt a szempontot, hogy a kiegyezést a paritás megtestesítése alapján akarja fenntartani és megvédeni, bizonyára nemcsak elkerülte volna azt a siralmas véget, mely osztályrészüül jutott, hanem hazánknek és nemzetünknek a legnagyobb szolgálatot teszi. Ezen állításom igazolására egy hosszabb részt idéiktatok Lányi Bertalannak: „A Fejérváry-kormány“ c. művéből, mert ennek a könyvnek az a része, ahol tényeket mond el nagyon fontos és igen tanulságos is.

„Br. Fejérváry Géza miniszterelnök — mondja Lányi — 1905 július 1-re magához kérte a koalíció vezérferfiát. A meghívottak meg is jelentek, de azt a nyilatkozatot tették, hogy eljöttek Fejérváry Géza meghívására, de hozzá csak mint magánemberhez és nem mint miniszterelnökhöz jöttek, abban a feltevésben, hogy az uralkodó nevében kíván nekik valami közlést tenni. Ki kell azonban jelenteniök, hogy Fejérváry báróval, mint miniszterelnökkel semminemű tárgyalásba nem bocsátkozhatnak, mert a kormány parlamenten kívüli és nem alkotmányos kormány. Br. Fejérváry . . . erre kijelentette, hogy a királytól megbízást kapott a kiegyenlítés megkísérlésére . . . konstatalta ezek után, hogy a koalíció kívánalmái az 1905 év április havában megállapított képviselőházi felirat következő passzusában vannak egybefoglalva“:

„„Mindnyájan akarjuk a parlamenti reformot és ennek keretében a választójog kiterjesztését . . . a jogrend és a közszabadság biztosítékainak öregbítését . . . adóügyi, közgazdasági és szociálpolitikai reformokat . . . a többséget nyert pártok megegyeznek azon törekvésben is, hogy a gazdasági önállóságot a külön vámterülettel és az önálló hitelrendszerrel együtt kellő előkészítés és kellő előfeltételek mellett tényleg életbe léptetessék . . . egyetértének abban

is, hogy a magyar hadseregnek, mely az egész hadsereg kiegészítő részét képezi, nemzeti jellege nyelvben és jelvényekben kidomborítottassék.““

„A korona és az országgyűlés többsége közt ehhez képest nézeteltérés most már csakis egy katonai részletkérdésben áll fenn, mert a belkormányzati reformok és a közgazdasági kérdések tekintetében szabad keze van az országgyűlésnek. A király ugyanis kijelentette a miniszterelnökhöz intézet leiratában, hogy a többség idevágó javaslatait szívesen fogadja, e kérdésekre nézve Ő Felségének nincsenek olyan aggályai, melyek a többségi kormány kinevezését gátolhatnák.“

„A feliratban kifejezett ama további kívánalmakat illetőleg már hozzájárult Ő Felsége ahhoz, hogy a közös hadsereg jelvényei, amelyek mai állapotukban Magyarország közjogi állásának meg nem felelnek, a magyar közjog, illetőleg a paritás követelményeinek megfelelőleg rendeztessenek. Készséggel kilátásba helyezte a korona, hogy a kérdés megoldásához a kellő előkészületek megtörténjenek. A jelvényeknek a hadseregben való rendezését természetesen követni fogja e kérdésnek a paritás alapján a külügyek terén való megoldása is.

„Ami pedig a magyar nemzeti jellegnek nyelvben való kidomborítását illeti, már hozzájárult a következő intézkedések életbeléptetéséhez :

I. hogy a katonai büntető eljárásnál a magyar állam nyelve érvényesítettessék ;

II. hogy a katonai levelezés kérdése rendeztessék és pedig a paritásnak megfelelően ;

III. hogy az ország területén elhelyezett tisztképző intézetekben a tanterv akként módosítottassék, hogy a tantárgyak egy részének tanítási és vizsgálati nyelve a magyar legyen ;

IV. hogy a nem magyar csapatoknál szolgáló magyar tisztek magyar csapatokhoz helyeztessenek át.“

„De Ő Felsége hozzájárult egy magyar nemzeti szempontból a magyar vezényszónál sokkal fontosabb rendelkezéshez, ahhoz, hogy a magyarországi ezredekben az ezrednyelvnek megállapításánál és a legénységnek az oktatási és kiképzési nyelv szempontjából való osztályozásánál elsősorban a magyar állami nyelv tudása, tehát nem az illetők anyanyelve veendő figyelembe és csak azoknál az anyanyelv, akik a magyar nyelvet nem birják. Egyuttal megjegyezte a miniszterelnök, hogy ha a magyar nyelv köteles

tanításáról szóló törvény végrehajthatik, aránylag rövid idő múlva nem lesz egy magyarországi ezred sem, melyben az ezred nyelve, valamint a kiképzés és oktatási nyelv ne lenne kizárólag magyar és ezzel eléretnék az is, hogy a magyar ezredeknél szolgáló osztrák tiszték, akik a közös hadsereg vezető intézeteiben létesített alapítványok folytán idővel pótolhatni fognak magyarok által, a magyar nyelvet, az előléptetés különbeni elmaradásának terhe mellett, kötelesek megtanulni.“

„A most felsorolt pontokban foglaltaknak keresztül viteleiben a miniszterelnök szerint tényleg elérhető lesz a magyar nemzeti jellegnek nyelvben való kidomborítása és a szövetkezett pártoknak ez idő szerint csupán egyetlen óhaja nem teljesülne, t. i. a magyar vezényszó behozatala.“

„Ha tehát a király a koalíció követelésének kilenttizedrészt elvben elfogadni hajlandónak mutatkozott és egyetlenegy óhajnak, a magyar vezényszónak kikapcsolásáról van szó, mely se közjogi, se magyarosítási szempontból nem lehet oly fontosságú, hogy ezért érdemes lenne a magyar nemzetet megrázkódtatások elé állítani, igazán ismételt megfontolás tárgyává volna teendő, nem kellene-e a nyújtott békejobbot elfogadni és Magyarországot a további bonyodalmaktól és veszélyektől megkímélni.“

Lányinak ezen közleményét, melyet 1909. évi október havában tett közzé, a Wekerle kormány, illetve a koalíció mai napig sem cáfolta meg.

A koalíció tehát a helyett, hogy ezen az alapon megkezdte volna a tárgyalást és elejtve a vezényleti nyelv kérdését, nyíltan a 67-iki kiegyezés alapjára állott volna, papíralkotmányunk védelmére kelt, annak az erő nélküli alkotmányunk védelmére, mely közéletünk hibás és túlélt alapja miatt már több sebből vérzett, mint szent Sebestyén teste, sőt amelyről kézzelfoghatóan láthatta épen a Fejérváry-kabinet kineveztetése által, hogy az minden sikeres alkotmányjogi erőt nélkülöz.

Ekkor a koalíció maga körvonalozta álláspontját 1905. július 19-én kiadott nyilatkozatában, hogy a „tárgyalást egy olyan kormányval, mely az alkotmányval szembehelyezkedett, kizártnak tart, (mert) ez a kormány sem nem törvényes, sem nem alkotmányos: a meghajolás előtte olyan precedens volna, amely alkotmányos szabadságunk leglényegesebb biztosítékát, a kormány politikai felelősségének törvénybe iktatott elvét sarkából kifogatná.“

Tudjuk, hogy az eredmény mi lett!

A birodalmi szempont végső, de mint a későbbi fejlemények mutatták, sikeres eszközöz nyult: a Kristóffy-féle általános választói jog proklamálásához.

Aztán megszületett a paktum, melynek 1-ső, 4-ik, 6-ik és 8-ik pontja így szól: „a vezényleti és szolgálati nyelv kérdésének teljes kikapcsolása;

a vám- és kereskedelmi ügyekre nézve a külállamokkal való megkötött kereskedelmi szerződések, valamint az autonóm vámtarifa az országgyűlés által törvénybe iktattatnak;

ami pedig Magyarország és Ausztria közötti viszonyt illeti: Ő Felsége ennek véglegesítésére szabad kezet ad a kormánynak, de természetesen kiköti, hogy a két állam között a megegyezés az 1899:XXX. t.-cikkre való tekintettel létre jöjjön. Ha azonban ez lehetetlennek bizonyulna: akkor a status quo a kereskedelmi szerződések tartamáig fennmarad;

anyagi és jogi felelősség alóli felmentés úgy a Tisza-, mint a Fejérváry-kormány részére. A képviselőház élni fog jogaival az említett kormányok politikai tényei felett *elvi természetű* határozatokat hozni;

ennek a kormánynak feladata lesz . . . , mint utolsó teendő a választó jogi reformok keresztül vitele legalább is oly széles alapon, mint ez (a Fejérváry-kormány) tervezetében foglaltatik.“

A további fejlemények eredményei ma már élénken szemlélhetők.

A koalíció elé lépett az a kötelesség, hogy közéletünk kereteit az általános választójog megalkotása által kibővítse. Mivel azonban a vezető szerepet Andrássy Gyula gróf képviselte, ő az egész koalíciót, illetve Kossuthot és Apponyi grófot mindinkább arra az álláspontra vonta, hogy a kérdés tengelyét a koalíció ne az általános választójogra, hanem oda helyezze vissza, hogy lehetőleg a régi keretek fenntartása által a feudális érdekek és így az ú. n. kaszinó-párt ereje megmaradhasson, mely utóbbi — közbevetőleg jegyzem meg — még minden kormányt meg tudott buktatni, de egyetlen egyet sem birt életre hívni, vagy abban megtartani.

Természetes, hogy ez a cél csak az által érhető el, ha a konzervatív szempont ismét egyedül a dualizmus elvét veheti védelmébe és mellőle elejti a paritásra vonatkozó minden követelést.

Világos, hogy a koalíció vezéreinek ez a törekvése tette lehetetlenné a gazdasági önállóság, a bankkérdés megoldását és

léptette előtérbe a katonai engedmények ügyét, mert ez utóbbi tagadhatatlanul népszerűséggel bír és a koalíció egész eljárásának azt a szoros logikáját képezi, mely papiralkotmányunk védelme címén eldobta magától a Fejérváry idejében felajánlott megoldást, melynek később egytizedrészével is nagyon megelégedett volna.

Igy és ezek folyománya gyanánt merült fel a pluralitás kérdése is, mint mentőhorgony az eddigi közélet fenntartására. Annak a közéletnek a fenntartására, mely már oda jutott, hogy a kormány a képviselőház tárgyalásai elől is elzárkózva, az ellenőrizhetetlen folyósói puhításokra, magyarázatokra szorítkozhatott.

De erre az eljárásra védelem kellett, s a Wekerle kormány odaállította a király személyét, mint gátját minden gazdasági önállóságra való törekvésnek.

Éppen ezért nem csuda, hogy ismét felbukkant az a tény, amit gr. Rechberg 1862-iki, fennebb idézett diplomáciai jegyzékében körvonalozott, hogy „az uralkodó személyét kiteszi az érdekek folytonos összeütközésének“; és amely aztán, láthatjuk, feltétlenül előtérbe juttatja a dínasztikus elv török-szakad védelmét is.

A kiegyezés óta először történt, hogy akadt magyar kormány, mely saját bőrét védve, a király személyes akaratát állította előtérbe, mert eddig minden kormányunk ehelyett, amint alkotmányos államban szabad és kell, saját személyét és az őt támogató többség akaratát vitte a küzdőtér homokjára.

Meggondolta-e a koalíció, hogy ezzel a tetteivel mekkora kárt okoz és minő ellentéteket, minő törekvéseket idéz föl?

Nem jutott eszébe, hogy milyen sikert vívott ki Deák Ferenc husvéti cikkével, abban azt a tételt állítva föl, hogy „az osztrák kormányférfiak által készített s alkotmányunk ellenintézett támadások után, mindég a fejedelmek voltak azok, kik mélyebb belátással . . . az alkotmány ellen intézett rendeleteket visszaverték, a sértett törvényeket helyreállították s a nemzet reményét és bizalmát ismét felelesztették.“

Ennek az egyetlen cikknek, mert még Königrätz előtt voltunk és bizonyára ennek az egyetlen állításnak eredménye lőn, hogy Schmerling megbukott s a kiegyezési tárgyalások megkezdődtek.

Arról még számszerűleg nem beszélhetünk, hogy a koalíció uralma minő anyagi áldozatába került államunknak?

De figyeljük meg egy messze kiható erkölcsi kárunkat.

Minden állam életében fontos pont, midőn a nemzet akarata

egy erős multat szakít el, mert ez a tette feltétlen horderőt rejt magában.

Az 1905-iki választás nemcsak azért bír nagy horderővel, mert évszázadok óta először döntött békésen és közvetlenül kormányunk fölött, hanem azért is, mert hatása ott vált volna igazán értékessé, hol még mindig a végrehajthatlan birodalmi szövetség kérdéseiről történik a kockadobás.

Tönkretette Andrassy, Kossuth és Apponyi ezt a hatást itt is, ott is, midőn Tiszánál ecclesiát követett s követ ma is, midőn lehetővé tette, hogy erejét és súlyát Bécsben semmibe se vegyék.

Kétségtelen, hogy ezáltal lerongyolódott egész közéletünk; és az a közszellem, mely az 1905-iki választást szülte, most imbolg ide-oda; intelligenciánk nagy tömege pedig hihetetlen saltomortalékkal igyekszik magának menteni amit és ahogy lehet.

Sajátságos, hogy az alkotmány és a Kossuth-párt még ma is azt reméli, hogy a hatalomra visszajuthat, de nem az ellenzéki állás ereje által.

Vajjon hihetik-e, hogy azok, akiket ők a most folyamatban levő úrszínváltozásra kényszerítettek, ezt a kellemetlenséget elfogják nekik felejtetni?

A nemzet nagy része pedig velük szemben alighanem Macbeth-tel gondolkodik:

„Ha cinterem és csontház visszaküldik
Két eltemettünk: jobb, hogy temetünk
Az ölyvök gyomra legyen.“

De a koalíció munkájának mégis volt egy nagy eredménye és a sors ironiája, hogy ennek felidézésében épen Kossuth Lajos fiának jutott a döntő szerep.

A koalíció uralma kézzelfoghatóan bebizonyította, habár akaratára ellenére, hogy a magyar állameszme csakis a 67-iki kiegyezés szellemére helyezhető.

És e mellett megnyílt az a széles perspektíva is, hogy a kiegyezés csak úgy és csak akkor tartható fenn, ha abban alapeszméjének megfelelően a paritás elengedhetlen elve győzelemre jut.

Ez a két szempont az, amit a magyar fajnak nemcsak folytonosan maga előtt kell tartani, de amelyben, ha akarja, fényes és üdvös szerepet is végezhet.

Azt talán felesleges is fejtegetni, hogy mi csak a jelenlegi dualizmus alapján tarthatunk fenn Európában nagyhatalmi állást és hogy ezt sem a perszonális unió tényével, sem a közép- vagy

a kishatalom fokával fel nem cserélhetjük. Mert sem elég vagyunk, sem, a mi főbb: szervezett nemzeti munkánk nincs; sem gyarmattal, sem tengerrel nem rendelkezünk. Sőt e két utóbbit nincs honnan, ha még módunk is lenne, elhódítani.

Már pedig e feltételek nélkül, a nyugoti civilizáció jelenlegi államszervezetei mellett nagy- és középhatalom meg nem állhat.

Ha elvitathatlan, hogy a 67-iki kiegyezés jelenlegi alakját a magyar állam léte és jellege, valamint az osztrák-magyar birodalom nagyhatalmi állása követeli, akkor nekünk más közéleti formára nem lehet támaszkodnunk, csak arra, amit a kiegyezés nagy alkotója és körvonalozója kimutatott és megindított.

Mert a kiegyezés egyensúlya és ezáltal alkotmányunk garanciája attól függ, ha a dualizmus keretébe a magyar állam mentől szélesebb tömeg akaratát és érdekeit vagyunk képesek, mint szervezett és megnyilatkozott államakaratot belévínni.

Erre azért van elkerülhetlen szükségünk, mert a birodalmi dualizmus a paritás elvére lévén felépítve, ez utóbbit szakadatlanul és egyensúlyában érintik Ausztria s Magyarország ma még szemben álló gazdasági érdekei, az időnként megújítandó gazdasági szerződések és a birodalom szaporodó szükségletei.

Ha ebben a helyzetben közéletünk terét szűkítjük és ezáltal természetesen a centrifugális erőket szabadon hagyva, a magyar államérdek szférájába be nem vonjuk és ott nem szervezzük, nyilvánvaló, hogy akaratunk ereje nemcsak súlyát veszti, de amit abból mi le nem kötünk, okvetlen a birodalmi egység támaszává és segítségére lesz.

Tehát annak az erőnek káros hatását két irányban: alkotmányjogi és gazdasági téren szenvedjük meg, amit ily módon saját fejlődésünk elemeitől elvonunk.

Ma már világosan látható, hogy az a politika, mely konzervatív alapon áll és ezért a kiegyezés erejét csak a dualizmus tényére kénytelen fektetni, a magyar hegemonia elvét és hatóképességét okvetlen a birodalmi célok játékvá teszi, mert a magyar állam tömegerejének súlyáról lemond s azok hatását a birodalmi érdekek körébe üzi.

Mivel pedig a jelenlegi, kormányon álló politikai irány a magyar állameszme számára erőt, hatalmat már csak a birodalmi szövetség hatalmi eszközeitől várhat és kérhet, természetesen nemcsak megsemmisíti és elérhetetlenné teszi a paritás elvének megtestesítését is, de lerombolja, amint látjuk egész közéletünket, meg-

állítja gazdasági előhaladásunkat, megsemmisíti állami és közigazgatásunkat; ezáltal lehetetlenné teszi, hogy valaha nemzeti munkát szervezve, megoldjuk nemzetiségi kérdésünket is.

Mert ha azoknak az eszközöknek és erőknek vezetése, szabályozása nincs feltétlenül s függetlenül a mi kezünkben, amikkel jelenlegi privilegialis államszervezetünk fenntartható, védhető, *expíálható*, akkor természetesen államunk élete és tömegereje fölött nem mi rendelkezünk, hanem azok a birodalmi erők, melyek a fennálló helyzetet bármely percben elhatározóan megérintheik és csak ott védik, ahol előnyük és hasznuk van belőle.

*

Ma már világosan látható, hogy a magyar közéletnek, kivált a kiegyezés megkötése óta, alapvető hibája abban áll, hogy a *conservative* politikai harctéren sohasem úgy jelent meg, mint a liberalizmussal elvi alapon küzdő fél, mert lappangva csak arra tört, hogy törvényhozásunk formáját privelegialis alapon szervezve biztosítsa az arisztokratikus érdekek és legmesszebbmenő befolyások fennállhatását.

Amint ezt a célját elérte, színpadi súlyestőhöz hasonló módon, eltűnik és saját helyére tolja a helyzet további fenntartására s leplezésére azt a legyengült liberalizmust, mely már lényegbe vágó haladásra nem lévén képes, legfeljebb inkompatibilitási törvényt vagy kuriai bíraskodást alkot.

Ma már talán senki sem tagadhatja, hogy a jelenlegi helyzet tarthatatlan, sőt veszedelmes és hogy vissza kell térnünk Deák Ferenc azon álláspontjára, hogy a kiegyezés keretében a magyar állameszme alá a tömegek érzése és érdeke elengedhetlenül bevonandó.

Ezért nem folyamodhatunk többé sem a pluralitáshoz, sem Tisza István „kiterjesztett“ választási rendszeréhez, mert amint a közvetlen tapasztalat elég keservesen szeméink elé tárja, az ilyen rendszer fentartása és akaratának súlya fölött soha sem mi rendelkezünk.

Nyilvánvaló tehát, hogy közéletünket a haladás azon fokáig kell kiterjesztenünk, melyet a velünk ellentétes birodalmi érdekek nálunk a kifejlődött, vagy öntudat felé törekvő népjogok címén sem a közel, sem a távol jövőben többé már meg nem érintheznek.

Erre egyetlen eszköz az általános és egyenlő választójog elve, melyet szerveznünk kell addig a fokig, meddig a magyar állameszme s a régi állami összetartozandósági érzés ereje és hagyománya lehat; mely utóbbi a mohácsi vész után egyedül mentette

meg és 1849—1868-ig tartotta össze a magyar államot s amelynek tudatában írta Frangepán Kristóf a velencei dogénak: „egy lélekkel mondták a tótországi nemes urak és a nép, hogy inkább lesznek a töröké, mítnsem németekké váljanak“.

A censzusos választójogot nem alkalmazhatjuk, mert 1500 millió évi költségvetésünkben az egyenes adó, ami a census alapját képezheti, csak 240 millió koronára rüg. Ha tehát akár a mai, akár az 5 koronáig leszállított censzust vesszük alapul, kimaradnak a választók listáiból mindazok nagy tömegei, kik közvetett adók címén a megállapított censzsnál sokkal többet fizetnek. És emellett a census éppen nem képes érvényre juttatni azon különbségeket sem, melyeket állami életünk ez ideig szült meg szellemi és anyagi téren.

Ha az általános és egyenlő elv alapján hajtjuk végre a reformot, leszünk csak képesek olyan állami és közigazgatást szervezni, mely szolgálja és kielégíti azon érdekek egész sorozatát, melyeket az állameszme akkor már felelt, de amelyeknek súlyát ma nem érezye, kielégítetlenül hagy.

E pontnál azt se feledjük el, hogy nálunk a köz- és államigazgatás nemcsak praktikus eredménye és segélyeért fontos, hanem mert igaza van Sorel Albertnek, hogy „amely állam nem tudja magát igazgatni, azt okvetlen más állam igazgatja“ és hogy nálunk ez az állam mindig Ausztria szokott lenni.

A reform további eredménye lesz az is, hogy szellemi és gazdasági differenciálódásunkat szabadon, függetlenül magyar állam-eszménk hatalmi köre alá vonhatjuk és ezáltal megteremthetjük azt a nemzeti munkát, ami nálunk egyáltalán még szervezve nincs és amely nélkül hiába kiáltja oda pl. a munkapárt, hogy „dolgozzék a nemzet“.

Azt a nemzeti munkát értem, melyet a XVII-ik században Colbert Franciaországban megindított, amellyel Németország a múlt század 70-es éveitől két évtized alatt az angol ipar mellé emelkedett, azt, melynek első megnyilvánulását a XVI. és XVII. században egy pár magyarországi város, Erdélyben pedig Fráter György és a kiválóbb erdélyi fejedelmek szerveztek s vezettek. Annak vagy ahhoz hasonlóan vezetését, szervezését, intézését értem, melyet egy pár alföldi városunk: Körös, Kecskemét, Makó, stb. saját erején megindított s folytat. Nem arról lenne e részben szó, hogy az állam segélyezzen, sem arról, hogy ipart pártoljon oly módon, mint pl. Kossuth Ferenc titkárjai útján tette; hanem arról.

hogy útmutatást, teljes támogatást nyújtson oda a hitel, a közlekedés és a gazdasági élet azon pontjain s útvesztőin, amelyeket magánember meg nem közelíthet és ennél fogva meg sem oldhat.

Pártatlan, öntudatos közigazgatás, szervezett nemzeti munka, egyetlen garanciája és eszköze nemcsak a magyar nemzet haladásának, de a nemzetiségi kérdés megoldásának is.

Hiszen nincsen Európának egyetlen állama sem, mely az államszervezetek modernizálása előtt annyi idegen tömeget olvasztott volna magába, mint a magyar nemzet, de viszont az is látható és tapasztalható, hogy ez a folyamat ma már majdnem egészen megszűnt; mert egy olyan államban, mely egy másik állammal egybe nem függő hagyományok között birodalmi szövetségben él és emellett a modern államiság keretében arisztokratikus érdekeket és befolyásokat tart fenn, ápol, csak természetes, hogy ezen az utóbbi alapon nemzetiségi kérdéseket és ellentéteket soha meg nem oldhat! *Mert erre csak azon állameszme képes, mely a tömegek erején, érzésén, munkája szervezésén és állandó vezetésén nyugszik.*

Csak ennek megfelelő közélet képes arra is, hogy a dualizmus paritását államjogi, gazdasági téren kivívja és a birodalmi erőforrásokhoz saját hagyományait eljuttassa.

Egyedül ez a közéletmenet oldhatja meg a katonai kérdéseket is, tehát azt a kérdést, melyhez privilegiális közéletünk vezetői mindig fordulnak gyökeres reformok helyett „engedmények és vivmányok“ címén, midőn bajba kerültek.

A katonai kérdés reánk nézve szerfelett fontos, nemcsak mert azt az erőt képezi, melynek tiszte, hogy az állameszmét szolgálja, de főleg azért, mert haderőnk egy olyan hagyományon keletkezett, mely független volt a birodalom mindkét államától. Ezzel szemben tagadhatlan, hogy ez az alap ma már természetesen a birodalom mindkét államának hagyományai alá került. A kérdés csak az, hogy ennél az új életmenetnél ezen a ponton a magyar állam szerepe ismét zátonyra kerüljön-e vagy ne?

A kiegyezés a katonai védelmet közössé tette, de „az egységes vezénylet, vezérlés és belső szervezet“ kérdéseit bölcsen abból mégis kiemelte és „Ő Felsége által intézendőnek rendelte“: tehát éppen a paritás szempontjának megfelelően *perszonifikálta*. Ezért minden „vivmány“ csakis a felelősség rovására történhet és az ára mindig csak az lesz, hogy valamit engednünk, vagy túrnunk kell államjogunk, vagy paritásunk kárára; anélkül, hogy amit kaptunk,

megfogható értékkel bírna, mert az nyomban az osztrák katonai szempont által paralizáltatik vagy elszigetelődik.

Világos tehát, hogy minden „engedmény, vagy vívmány“ csak felesleges áldozatot ró reánk s még jobban elzárja hagyományaink előtt hadiszervezetünk kapuit.

Éppen ezért a katonai kérdésekre is ez időszert ráillik a mi szempontunkból, hogy „sint ut sunt aut non sint“.

Hagyjunk föl hát a „vívmányok“ kikönyörgésével és lássuk be, hogy e ponton is sikert csak az új alapra fektetett közélet súlyától és erejétől várhatunk.

Választási rendszerünket az általános választói jog elvére helyezve, üdvösen és sikeresen változtathatjuk meg jelenlegi képtelen választókerületi beosztásunkat is, ha e célból addig a pontig nyulunk le, ahol elérjük, szervezzük és ezáltal a képviselőválasztásoknál tényleg érvényre is juttathatjuk, azt a szellemi, politikai, gazdasági, kereskedelmi és ipari differenciálódásunk eredményeit, amelyek nálunk ezideig önsúlyuk által bekövetkeztek.

De e részben, ezen a célon egyetlen lépéssel sem szabad tulmennünk, mert ha ezt tesszük, akkor ismét, ha más alakban is, utat nyitunk az eddigi feudális érdekek szerveződésének és ezek nyomán a birodalmi egységre való törekvés kísérleteinek.

Ennek a differenciálódásnak erejét be kell vezetnünk önkormányzati köreinkbe is, mert önkormányzati szervezetünk évszázadok óta össze van növe állami életünkkel és mert azok az érdekek és törekvések, melyek itt létre jöttek, de önkormányzatunkban eddig nem érvényesülhettek, ezen egybekapcsolás által állameszménk vezérlete alá kerülhetnek.

És ezen az uton kitágíthatjuk, vagy esetleg el is ejthetjük, önkormányzati rendszerünkben a virilizmus szervezetét, melyet különben is felállításakor nem kisebb ember, mint Deák Ferenc, a szabadelvűség nevében ellenzett s csakis gr. Andrássy Gyula erős követelésére fogadott el.

Ha az általános és egyenlő választói jog alapján anyagi, szellemi differenciálódásunk és ezáltal a magyar állam egész tömegereje kitágítja közéletünk körét, teendőit és így annak súlyát és erejét biztosítja, hozzányulhatunk a nemzetiségi kérdés értékes szabályozásához is.

Hiszem, hogy a nemzetiségi kérdés felvétele meg fogja hozni annak a politikai elaljasodásnak a gátját, melyben jelenlegi közéletünk olyan szánandóan sínylődik, mert okvetetlen felidézi a

magyar elem összetartását és megszüli okos értékes vezetését az egész magyar állameszmének.

Ezenkívül aligha lesz képes bárki is olyan eszközt megjelölni, amely politikai életünk elvtelenségét megszüntetheti és az államélet igazi ellenőrzését helyreállíthatja.

A küszöbön álló politikai és szervezeti reformok okvetlen meg kell, hogy változtassák a magyar intelligenciának azt a szerepét is, hogy szakadatlanul papiralkotmányt védjen és hogy mindig csak elvi alapon maradó „vívmányok és engedményekért“ a magyar állameszmével magas árakat fizettessen és hogy önmagát pusztítsa anyagilag, erkölcsileg, csak azért, hogy a feudális befolyások és érdekek minden politikai jégveréstől mentes állásaikban, amint ezideig mindig történt, megmaradhassanak.

Végre-valahára a konzervatív törekvések kényszerüljenek arra a térre lépni, mely minden politikai pártnak lényegét képezi: álljanak nyíltan szemben a szervezett közélet síkján az ellentétes elvekkel és fogadják el azt a csatát, amelyben sebezni és sebet kapni lehet. Mert eddigi láthatatlan és sebezhetetlen állásuk telerakta a magyar intelligenciát a magyar állameszme testét, lelkét a politikai elvtelenség és erkölcsi züllés azon fekélyeivel, melyektől, a feudális érdekek ilyenszerű védelme nélkül, mentes maradt volna.

Van még egy szempont, melyre szintén figyelniünk kell, midőn az általános választói jog és a jelenlegi rendszer elvei között választani akarunk.

Úgy látszik, hogy az európai parlamenti rendszer azon fejlődési fokhoz közeledik, sőt annak talán már küszöbén át is lépett, melyben a választók akarata közvetlenül, sokkal közvetlenebbül érvényesül, mint eddig történt.

Vagyis közeledünk oda, hol az antik demokrácia állott: a tömegek erejének közvetlen hatásához az államélet minden pontján.

Dicey, oxfordi egyetemi tanár, 1885-ben megjelent művében mondja:

„Érdekes elmélkedés tárgya volna kutatni, vajjon az angol kabinet jellege mostanában nem megy-e keresztül fokozatos, ez idő szerint még alig észlelhető változáson, melynél fogva az parlamenti kormányzatból nem-parlamentivé alakul át. Az ily változás lehetőségének gondolatát a választókerületek növekvő hatalma kelti fel. Még a mai viszonyok között is megtörténhetik, hogy egy általános választás, ha névleg nem is, de tényleg nem egyéb, mint valamely államférfiúnak a nép által a miniszterelnökségbe

emelése. Mindenesetre elképzelhetni, hogy jön idő, mikor az angol alkotmány formáinak minden változása nélkül, az angol miniszterelnököt népválasztás emeli hivatalába épp úgy, mint az amerikai elnököt. Ne feledjük, hogy az amerikai elnököt elméletileg olyanok választják, akik voltaképen személyválasztást nem gyakorolnak, s hogy tényleg oly polgárok szavazatával lesz elnökké, kiknek az alkotmány betűje szerint oly kevéssé van joguk elnököt, mint angol választóknak miniszterelnököt választani.“

Az a politikai átalakulás, amit Dicey 25 év előtt komoly lehetőségnek vélt, ma azt mondhatjuk, hogy tényleg be is következett és pedig éppen az angol parlamentárizmusban, mely körülmény ezért döntő szempontnak tekinthető, mert az angol parlamentárizmus mintaszerű lévén, minden változás, ami lényegére vonatkozóan előtör, okvetlen a többi államok parlamentárizmusában is előbb-utóbb érvényesül és pedig azon hatóerőkhöz illeszkedő módon, melyekre ma az illető parlamenti rendszer épülete nehezedik.

Az angol hagyományos elmélet szerint a végrehajtó hatalom : vagyis a kabinet, kormányzati funkcióit az alsóház szigorú ellenőrzése alatt gyakorolja és ennek tetteiért, mulasztásaiért jogi s politikai felelőséggel tartozik.

De ezzel szemben a választói jog széles kiterjesztése már Angliában is nyilvánvalóvá tette azt az eddig csak sejtett igazságot, hogy a képviselőháznak most jelzett hatalma és szerepe csak fikció, mert ha a tényleges viszonyokat tekintjük, „úgy találjuk, hogy a kabinet ma az uralkodó parlamenti pártból vett végrehajtó bizottság, mely Sidney Lowe szerint, ki „Anglia kormányszata“ című művében analizálja a jelen helyzetet — létét a választók többségének köszöni, s habár a változó módon csakis ennek felelős“, sőt egy lépéssel tovább menve, magában a kabinetben is azt a mélyreható változást észlelhetjük, hogy a kabinetnek, mint egésznek, reális hatalma, főfunkciói egy szűkebbkörű belső tanácsra szállottak át, „mely premiére-t és három-négy befolyásos kollégáját foglalja magában, akik az ő bizalmát bírják és akiknek tanácsát ki szokta kérni“.

Az angol parlamenti kormányzást 1867 óta mind határozottabban a kabinetkormányzás, legújabban a premiére-kormányzás váltja föl, mert az alsóház régi hatalma szétmorzsolódott a kabinet és a választóközönség ellenálhatatlan malomkerekei között.

„A ház minden tagja, mondja Lowe, hús egy néhány kivé-

telével, kik legelül az elnöki szék jobb oldalán ülnek, ha őszinte akar lenni, bizonyára elismeri, hogy a törvényhozásra való befolyása alig nagyobb, mint valamely a házon kívül álló magánemberé; van ugyan joga a parlamentí tagnak kritizálni, ellentmondani, indítványt tenni, de hiszen ugyanezt megteheti minden újságíró, vagy olyan ember, ki képes arra, hogy honfitársaihoz írott vagy élőszóval fordulhasson“.

A XVIII. században Burke még hivatkozhatott választóival szemben arra, hogy a képviselő nemcsak odaadással, hanem a meggyőződés szabadságával is tartozik küldőinek és hogy kötelességszerűen képviselte akkor is azok érdekeit, ha nézetük ellenére cselekszik is. A mai választók legkevésbé sem fogadnák el ezt az érvelést és ezt az eszményi felfogást, mert küldöttjük szavazatait jelenleg már a legszigorúbban ellenőrzik.

Másfelől az angol parlamentben a jelenlegi házszabályok értelmében az ú. n. „kormánynapok“ intézménye által az alsóház munkaidejének legnagyobb része a kabinet számára van lekötve, amit még hatályosabbá tesz a „cloture“.

A parlamentí ellenőrzés eszközei ma :

a) interpelláció

b) budgetjog

c) a miniszterek jogi és politikai felelőség alá vonása.

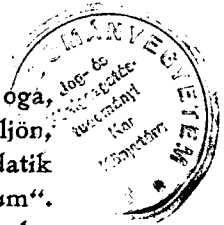
Lowe szerint ma még a leghatályosabb az interpelláció joga, mely kitünő eszköz arra, hogy valami a nyilvánosság elé kerüljön, de „hatása nem annyira attól függ, hogy a képviselőházban adatik elő, mert inkább az interpelláló egyéni súlya a döntőbb momentum“.

A budget megtagadási jog pusztá alkotmányfikció, „mely, May szerint, ma már mint fegyver elrozsdásodva hever az alkotmányos hadi szerek fegyvertárában“.

Mert habár a többség a budget megtagadási jogát bármikor ma is igénybe veheti, de fel lehet-e tenni — mindig csak az angol parlamentről szólva —, hogy saját kormánya megbuktatása által harikírt kövessen el?

De különben is az idő rövidsége már lehetetlenné teszi az államköltségek behatóbb megvizsgálását és legtöbb képviselő nélkülözi az erre szükséges szakképzettséget. „A tagok túlnyomó többsége (Angliában is) csak szavazni jön be a terembe s ép oly kevéssé van tájékozva a folyamatban lévő budget-vitáról, mint bármely más parlamentben.“

A miniszteri felelőség intézményénél pedig tapasztalati tény,

hogy a politikai felelősség jelentős az alkotmányos monarchiákban, míg a jogi felelősség a kontinensen sehol sem érvényesült tényleg az erre vonatkozó törvények egyszerűen holt betűk; a politikai felelősség is csak azon a ponton érvényesül, ha ugyan odairányítható, ahol az illető parlament súlypontja van.

Lowe ^{híres} mondását, „hogy a parlament mindent tehet, csak fiúból leányt és leányból fiút nem csinálhat“, teljesen meghazudtolja az a kétségtelen tény, hogy a háznak, mint egésznek, törvényhozó hatalma a valóságban a végrehajtó-bizottságra, vagyis a kabinetre ment át.

A háznak valamelyik képviselő indítványára hozott konkrét határozatai is csak akkor nyernek gyakorlati jelentőséget, ha azt a kormány magáévá teszi, mert különben egyszerű akadémikus véleménynyilvánítások maradnak. Így pl. felemlíti Lowe, hogy az angol parlamentben „évről-évre törvényjavaslat terjesztetett elő, mely szerint az elhalt feleség növérevel kötött házasság érvényesnek ismertessék el, végre 1902-ben igen tekintélyes többség általánosságban elfogadta, de mivel a kormány azt nem tette magáévá, a további tárgyalás annyiban maradt,..

E pontnál megjegyzem, hogy John Mill-Stuart, a parlamentarizmus apostola mutatta ki, hogy a nagyszámú parlamenti testület törvényalkotásra alkalmatlan, és éppen ezért kívánta, hogy ez a nagy fontosságú teendő egy a király által kinevezett kevés tagú bizottságra ruháztassék. Mill eszméjére támaszkodva a francia Benoist ezt az államtanácsra bizná. Tehát most merül fel az az eszme az államtudományok körében, amelyet nálunk Deák Ferenc, amint említettem, az állambíróság felállítása által akart megoldani, de a melynél pártja leszavazta.

Természetesen Mill, Benoist és Deák szerint is az államtanács által kidolgozott javaslatokat a képviselőházak vitatnák meg és fogadnák el.

Ha ezek elmondása után higgadtan vizsgáljuk saját parlamenti életünket, lehetetlen nem látnunk, hogy nálunk is hasonló eltolódás történt, a mi törvényhozásunk is oda van szorítva, hogy meghajol az előtt a hatalom előtt, mely a tényleges állami akaratot képezi. Láttuk, hogy hiábavaló a parlamenti többség, mert ennek ellenére Tisza István majdnem egy fél évig miniszterelnök marad, Fejérváry és Khuen többség nélkül miniszterelnökké lehet, a többség pedig programjával kormányra se juthat. Mit sem ér a miniszteri felelősség, a budget megtagadási joga, a koalíció alatt

majdnem 200 interpelláció válasz nélkül maradhat. Sőt mindezen felül a mi képviselőházunk nyilvános ülésben már többé nem is tárgyalt, hanem egyszerűen megelégedett a folyosói felvilágosításokkal; ha pedig határozatot hozott, az papíron maradt.

Ma már világosan láthatjuk, hogy a parlamentárius rendszernek Európaszerte történt átváltozása nálunk abban nyilvánul, hogy nem a kormány és ~~nem képes~~ ^{ebben nem} a választók akarata emelkedett törvényhozásunk fölé, hanem egyedül s kizárólagosan az uralkodó és a birodalmi érdekek szempontja.

Eppen ezért a mi kormányunk, akár van, akár nincs a parlamentben többsége, mindig csak felülről bukhat meg. Kétségtelen^{en} tehát, hogy az uralkodó és a birodalmi szempontok egész bátran, teljes sikerrel bírálhatják s bírálják is felül törvényhozásunkat, mert akaratával szemben arra támaszkodnak, hogy az nem a magyar állam egészének természetes és közvetlen szándékát képviseli, hanem csak egy magán álló mechanizmusét és egy szűk érdek körét, melyek ennél fogva igazi súlyt nem is képeznek.

Világos, hogy olyan választói rendszer mellett, mely a jelenlegihez hasonló alapon marad, vagyis nem a nemzet igazi többségét hordozza, mindig illuziózus lesz a képviselőház hatalma és határozata. Kétségtelen tehát, hogy a parlamentarizmusnak elváltozását az a választási rendszer nem lesz képes javunkra fordítani, amelynek léte alá a birodalmi erők bármikor benyulhatnak, illetve, amely egészen azokra kénytelen és fog is támaszkodni.

*

A dualizmus államjogi oldalának végrehajtását a magyar intelligencia prestige-je, gazdasági részének ^{szabadság} realizációját pedig a magyar állameszme életképessége követeli meg. Mert más út és mód nem létezik arra, hogy megszűnjék a kiegyezés ostromlása és a papíralkotmány védelme körül az a harc, mely a nemzeti eszme súlypontján nemcsak szétválasztotta az intelligenciát és a magyar népet, de amely nagyon megingatta intelligenciánk vezetékképességének tekintélyét úgy a saját népünk és nemzetiségeink, mint a birodalmi érdekek előtt

Mert ha a XIX-ik század közepéig igaz is volt az a diagnózis, hogy „az osztrák birodalom közigazgatással foglalkozó diplomácia, mely csak európai szempontból kormányozza az ellentétes erők egyensúlya alapján tartományait és hogy Európával csakis tartományai szempontjából alkudozik“, világos, hogy a 67-iki kiegyezés megkötése következtében ez a helyzet megváltozott és ma Ausztria

az európai koncertben konszolidacionális súlya által veszen részt. Kétségtelen, hogy Magyarország is a birodalmi konszolidációban, ha ott önállólag érvényesülni akar, csakis saját súlyára támaszkodó államélet szervezése által foglalhat helyet; tehát le kell, hogy térjen arról az útról, amelyen saját népeinek tömegerejét és érdekeit szervezetlenül hagyja azért, hogy nemzeti súlyának fenntartását a birodalomtól kérje és fogadja el, mert ha ezen az úton marad, a magyar közelet nem lesz egyéb, mint a magyar állameszme vezetését ézegetlyező elvtelen érdekhajhászat; tehát egy olyan helyzet, mely a birodalmi szövetségben sem adhat nekünk súlyt és tekintélyt.

A múlt század első felében, amint Wirkner emlékirataiból kiténik, Bécsben a magyar ügyekben még eddig kellőleg meg nem világított, de igen fontos szerepet játszott br. Sina Simon bankár és magyarországi nagybirtokos, aki 1844-ben Wirkner előtt Ausztria és Magyarország viszonyát így jellemezte:

„Az osztrák államférfiak Magyarország felvirágzását csak akkor hordják szívükön, ha azt abszolútizmussal kormányozhatják, de még ez esetben is az még igen kérdéses, hogy azáltal Ausztria nyerne-e valamit, ha Magyarország kulturálammá válnék. Az emberek azt hiszik, hogy Magyarország a közös kiadásokra mit se fizet, ellenkezőleg, Magyarország egy kis Nyugat-India Ausztria számára. Minden maroknyi gabonája, minden terménye Magyarországnak Ausztria határán magas vámot fizet; más részről még a legrosszabb kereskedelmi termékeit is megveszi Ausztriától és ezáltal adóképeségét gyarapítja, ami pedig még Magyarországon pénzül megmarad, azt a magyar gavallérok Bécsbe hozzák és ott el is költik“.

Ha a 67-iki kiegyezés előtt abban igaza is volt Sinának, hogy Ausztriának alig lenne hasznára, ha Magyarország kulturálammá alakulna át, a kiegyezés megkötése után ez a szempont megváltozott, mert egymás mellett fekvő és legalább elvileg egyenrangú két államnak birodalmi szövetsége ma már tarthatatlan azon az alapon, hogy az egyik állam gyarmattartó, a másik pedig gyarmatállapotban legyen, mert az egész birodalomnak európai nagyhatalmi állása és a gyarmattartónak kulturális, civilizatorius s ennek folytán szakadatlanul emelkedő szükséglete, feltétlenül hasonló kötelezettségek teljesítését rója a gyarmatállapotban lévő, a másik államfélre is. Természetes, hogy ezt a súlyt a kizsákmányoló erősebb elbirhatja, de a gyöngébb alatta összeroskad.

A magyar állameszme, éppen ezért a dualizmus gazdaság

paritásának az 1867: XII. t.-cikkben lefektetett minden egyes tételét, úgy a vám-, mint a hitelviszonyok terén feltétlenül és általában végre kell, hogy hajtsa, mert ha nem teszi, vagy nyílt gyarmati helyzetbe kell süllyednie, ami ma már lehetetlen, vagy pedig, ami lehető, be kell olvadnia a birodalmi egységbe.

Ha az osztrák-magyar birodalom azt a nagyhatalmi súlyt, melyet magának kivívott, meg akarja tartani és amelyre Kecskeméthy Aurél fennebb idézett naplója szerint gróf Andrassy már 1869-ben a király előtt egész joggal, mint a kiegyezés kézzelfogható eredményére hivatkozhatott, akkor Ausztria és az uralkodó nem ellenezheti Magyarország gazdasági fejlődését az önállóság útján; mert a jelenlegi helyzet mellett Magyarország úgy elszegényedik, hogy nemsokára nem a felemelt kvótának megfelelő, de annál sokkal alantabb mérvű birodalmi követeléseknek sem tehet eleget. És emellett saját államának a modern haladás által követelt legégetőbb igényeit sem fedezheti. Eképen Magyarország elszegényedése, elvészése vagyonban s emberben okvetlen gyógyíthatlan bajt hoz önmagára, Ausztriára és a birodalmi érdekekre is, a most mondottak mellett még azért is, mert az osztrák iparnak, hitelnek és kereskedelemnek nem lesz tere hova elhelyezkedhessék.

A kiegyezés előtti osztrák birodalomra teljes joggal mondhatta Sorel Albert, hogy „úgy él, mint a kezdetleges lények, melyeket baj nélkül lehet szétvagdalni, mert saját töredékeikből kiegészülnek, mivel nincs központjuk, sem lényeges szervük“. De ezt róla ma már állítani nem lehet és épen azért nem is hihető, hogy erre a helyzetre ismét vissza óhajtana térni. Ha a birodalom érdeke követeli a 67-iki kiegyezés jelen alakját és fennállását, úgy kétségtelen, hogy ez megköveteli Magyarország gazdasági haladását is; és ha Magyarországnak a birodalmi egységbe való olvasztási kísérlete ismét „kezdetleges lényé“ sülyesztheti a birodalmat, akkor bizonyára nem ellenezheti, hogy Magyarország gazdasági önállóságának eszközeit mentől elébb magának megteremtse.

De van emellett még egy szempont, ami a dualizmus gazdasági paritásának végrehajtását elengedhetetlenül parancsolja és ez az, hogy mindaddig, míg Ausztria és Magyarország között a papiron független, de tényleg alárendelt és kizsákmányoló helyzet áll fenn, sem az osztrák ipar, sem a birodalmi hitelügy ezen ellentétből eredő szakadatlan küzdelem miatt nem fejtheti ki azt az egész expanzivitását, mellyel máskülönbben rendelkezék.

A XIX. század második felének egyik kitünő és nagytudományú francia diplomataja, ki az egész continenst ismerte: Gr. Gobineau mondja, hogy „Poroszországnak több segítő forrása van ugyan, mint Ausztriának, de ennek mégis Magyarország miatt mögötte áll. Az erős árja színezetű magyarok azok, akik Ausztriának az életerő kiváló mértékét juttatják“.

Ha tehát Ausztria és Magyarország között a viszony oda változna, hogy Ausztria belátná, a mi feltétlenül be fog következni, nemcsak a jelenlegi helyzet tarthatatlanságát, de belátná azt is, hogy az osztrák ipar selejtességét bűn fenntartani az által, hogy Magyarország annak fogyasztására szoríttatik; ez esetben az osztrák-magyar birodalom hasonló ipart és gazdasági életet teremthetne igen rövid idő alatt, minő a német birodalomé, mert erre meg van minden előfeltétel.

Földje, népessége olyan, kivált ha a két ponton Magyarországot vesszük szemügyre, hogy Európa bármely államával nemcsak vetekszik, de azokat felül is múlja. Emellett nagyszerű piaccal rendelkezne: az egész Balkánnal, mert akkor erre lehetne átszállítani az európaiilag versenyképessé tett osztrák-magyar iparcikkek értékessége által Magyarország jelenlegi szerepét.

Szóval, itt minden előfeltétel és eszköz készen áll, s talán egyébre nincs szükség, minthogy Magyarország nemzeti munkája szerveztessék.

Ha a birodalom erre az útra lép, kétségtelen, hogy Ausztria közvagyonosodása is éppen nem veszítene, de ellenkezőleg, olyan fokra lendül, mely e részben minden reményt felülmúl.

Az osztrák-magyar birodalom ipara ma az európai nagyhatalmasságok között utolsó helyen áll; kivéve a magyar liztípart, nincs egyetlen iparága sem, mely a többi európai államok hasonló iparágának valamelyikét fölülmúlná. Hitelügye pedig távolról sem fejti ki azt az erőt, melyre különben képes lehetne.

Tudvalevő, hogy az osztrák magyar nemzeti banknak annyi aranya van, mint a hatalmas angol és német banknak együttvéve. Sőt emellett még az a helyzet is fennáll, hogy bankunk ezeröttszáz millió koronával több arannyal rendelkezik, mint amennyire legrosszabb esetben szüksége lehetne.

Ennek dacára, míg minden más jegybank úgy van szervezve, hogy pénzerejét minél tökéletesebben kihasználhassa az állam kereskedésének, iparának támogatására, addig az osztrák-magyar

bank statutumait aképpen alkották meg, hogy ezt a feladatát minél inkább elnullázza és így hatalmát elfecsérelje; e részben is csak arra hivatkozom, hogy pl. a német bank és minden más jegybank is a rendelkezésére álló pénzösszegnek legalább 90%-át hasznosítja, kölcsönadva iparosoknak, kereskedőknek, a mi bankunk a rendelkezésére álló összegnek *nem is egy negyedrészt* bocsátja tényleg Ausztria-Magyarország kereskedő- és iparvilágának használatára. Ennek megfelelő politikát üz a jegy kibocsátás terén is.

Mind ennek a helyzetnek oka úgy a hitel, mint az ipar és kereskedelem terén úgy hiszem kétségtelenül abban fekszik, hogy a kiegyezés paritása nincs végrehajtva és hogy ezt gátolja ezen a ponton is az a privilégialis alap és érdekek fenntartására szervezett közéletünk, mely a papíralkotmány szakadatlan védelme által folyton azzal az elkülönözési vággyal („Sonderzug“) fenyegeti Ausztriát, melyet Deák Ferenc husvétii cikkében elemzett és meg is magyarázott, s amelynek rémképe mindaddig ijeszteni fogja a birodalmat, amíg nálunk a jelenlegi alapon szervezett közélet fennáll, vagy amíg ezen az úton a magyar faj uralkodó ereje lassan elvérzik.

A magyartól, mint uralkodó fajtól, államában fönnálló természeti és erkölcsi viszonyok feltétlenül követelik, ha uralkodó jellegét megakarja tartani, hogy e két viszonynak erejét szervezze és vezesse: szem előtt tartva azt, hogy a magyar intelligencia semmiben sem áll hátrább az intellektus fokát illetőleg, a világ bármely nemzetétől, a magyar paraszt pedig a világ első parasztja, a nemzetiségek tömege is éppen azon a fokon áll, ha azt felül nem múlja, mint a többi nyugoteurópai államok köznepe és hogy a magyar állam egész területe olyan termőföld, amellyel gazdasági és természeti adományok tekintetében egyetlen európai állam sem versenyezhet.

Az emberi természet mélyén fekszik, hogy az állam tömegérzése öntudatlanul is az emberi célokra szükséges és meglevő erők realizálását, szervezését követeli az államélet vezetőitől, tehát nálunk a magyar fajtól. E részben minden lépés e célok felé okvetlen a magyar állameszme erejét és a magyar faj prestige-jét szolgálná befelé és kifelé egyaránt.

Ha tehát erre az útra lépünk s ennek a célnak megfelelően rendezzük be közéletünket, ezt a feladatot fajunk igen könnyen oldhatja meg a birodalmi dualizmus szervezetében, hiszen egyedül

ez a forma képes munkánk súlyát biztosítani az európai civilizáció terén, vonatkozásain és versenyében. Mert azt a látszatot, hogy a kiegyezés fogalma megingott volna a nemzet előtt, nem magának az eszmének legyengülése szüli, hanem az a visszahatás, mely közéletünk egyoldalúsága ellen a tömegekben öntudatlanul is támad, főleg a kiegyezés gazdasági részének végrehajthatatlansága miatt.

Amint megteremtette közéletünk jelenlegi kerete a politikai tér minden pontján a legszűkebb társadalmi érdekeket, befolyásokat és így a közérdek fölé a politikai magánérdek emelkedett; épen úgy gazdasági életünk vonalain is megtestesült a teljes felelőtlenség tudata, lehanyaglott a hitel reális alapja mellől az egyéni megbízhatóság minden értéke, az ipari, kereskedelmi pontokon megszűnt a kezdeményezés vágya és ingere is. Világos, hogy ezeket a helyzeteket is csak az orvosolhatja meg, ha hitel-életünk felszabadul az idegen járszalag alól és *saját értékes tulajdonunkká válik*.

A gazdasági kérdéseknek azt a praedomináló erejét, melyre a történelmi materializmus legújabbban mutatott rá, már négyszáz egynehány évvel ezelőtt körvonalozta Machiavelli tisztán egyéni momentumképen, midőn azt mondotta, hogy „öld meg az apját, öld meg a testvérét, elfeledi; de vedd el a pénzt és soha sem feledd”. Kétségtelen, hogy ez a tétel vicéverzájával együtt megfelelően érvényesül az emberek lelkében az állami élet behatásai által, mert aminő mértékben mozditja elő az állam a közvagyonosodást és ezáltal az egyénit is, éppen olyan fokú ragaszkodás, vagy ellenszenv támad az államvezetés iránt a polgárok lelkében.

Ezt a szempontot szem előtt tartva tűnik elő hitelügyünk önállóságának igazi értéke is.

E részben nem az a lényeges, hogy ki táplálja hitelügyünket és kié a bank; hanem az, hogy ki rendelkezik, ki parancsol fölötte, illetve ki határozza meg, ki dönti el irányát, teendőit, vezérelveit és részleteit?

Mert abban, azt hiszem, senkisésem kételkedik, hogy egész hitelügyünk és így egész közgazdaságunk fölött Ausztria áll és dönt és hogy e részben a nemzeti bank jelenlegi dualisztikus formája által a magyar szempontok ugyanazon sorsra jutnak, mint államjogi tekintetben.

Vagyis a közös bank igen is ad hitelt eleget Magyarországnak, mert van rá módja és ereje, e részben nem lehet panasz; de

ezzel szemben tagadhatatlan, hogy egyfelől nagyon szűk a tér*) és szűkek azok a feladatok, mikre hitelt igénybe vehetünk, másfelől, hogy ma csak arra kapunk hitelt, ami Ausztria gazdasági érdekeivel nem ellenkezik, vagy azokkal nem versenyez; ott pedig, hol ilyen összeütközés állhat elő, vagy csak távolról is remélhető, minden segítséget, vagy kezdeményezést feltétlenül megtagad. És ezt meg is teheti, mert a bankkormányzatnak dualisztikus ereje magyar részről egészen mindenkor közéletünk súlyán és értékén nyugszik. Ennélfogva a banktanácsban a magyar tagok csak azokat a vonatkozásokat segíthetik elő és csak azokat a feladatokat testesíthetik meg, melyeket a magyar szempont ereje már lefogott, de éppen nem azokat, amikre jogunk lenne és amikre törekednünk kellene.

Éppen ezért azok a reformok, amik előtt állunk, meg kell, hogy oldják és végre kell, hogy hajtsák a magyar közélet államjogi és gazdasági részének függetlenségét egyaránt.

A politikai részt megoldhatja a maitól eltérő közéletforma szervezése; a gazdasági részt pedig az, ha nemzetünk az 1867: XII. t. cikk gazdasági paritása mellett sürgetőleg követeli Ausztriától, amire föltétlen jogunk és erélyt alkalmazva, sikeres módunk is van, hogy a birodalmi közös haladás eredményei: a papírpénzforgalom rendezése és a készfizetések felvétele végrehajtsanak, vagyis az 1892. évi XIX. t. cikk erre vonatkozó intézkedései végre testet öltsenek.

Mert ha a valutarendezés be van tetőzve, többé már senki

*) A 32-ik közgyűlési jelentés szerint az osztrák-magyar bank 1909-ben Ausztriának adott kerek számban 8600 millió korona hitelt, míg ezzel szemben Magyarország csak 2810 milliót volt képes igénybe venni.

Ebből az arányból láthatjuk, hogy mennyire fölöttünk áll Ausztria általában, de látható ez részleteiben is, mert míg Bécs után Prága 407, Lemberg 261 millió koronával szerepel, addig nálunk Budapest után Debrecen csak 85, Arad 60 milliót bír ipar és kereskedelmi téren gyümölcsöztetni.

Sőt ha még Trieszt hitelforgalma is ki lenne mutatva, melyet nem a közösbank, hanem saját hitelintézetei táplálnak, akkor látnók, hogy Magyarország aránya tetemesen rosszabb mint a minő a bank-jelentésről elének lép.

Az is érdekes és jellemző, hogy a közös banknak Magyarországon 240 millió értékű jelzálog levele van elhelyezve, Ausztriában pedig csak 59 millió.

Ennek az arálynak oka, úgy látszik, abban áll, hogy Ausztria e részben olcsóbb és alkalmasabb hitelt képes igénybe venni. Pedig az osztrák-magyar bank jelzálogkölcöne olcsóbb mint bármely más jelzálogbankunké; a baj csak épen az, hogy Statutumánál fogva ugyan azon birtoktestre kevesebb kölcsönt ad más bankjainkkal szemben.

és semmi, tehát sem a királyi veto, sem Ausztria ellenállása meg nem gátolhatja önálló gazdasági berendezkedésünket és önálló jegybankunk felállítását.

Az a politika, mely még ma is csak azért, hogy jelenlegi közéletformánkat fenntarthassa, elejti ezt a kérdést is, a magyarfaj állam-erejével kockázik, mert talán örökre elmulasztja ma már az egyetlen üdvös teendőt: a magyar intelligencia vezetőképességét összekapcsolni néptömegeink érzelmeivel s érdekeivel.

Hallottuk az önálló magyar hitel és az ezt közvetítő magyar jegybank ellen pár hét előtt Tisza Istvántól azt az érvet, hogy „a különbank felállítása megdrágítja a kamatlábot, s az, aki megdrágítja a kamatlábot, szegénnyé teszi az országot“. Erre az érvre csak azt lehet felelni, hogy „a fizetési hiteltől eltekintve, a tőkék ára a tőke termelékenységétől függ. Még gazdag államokban is, mint Észak-Amerika, a tőkekamat nagy, mert a tőkék termékenysége nagy, Németországban a tőkekamat magasabb, mint Franciaországban, mert a közgazdaság termékenysége nagyobb. A magas tőkekamat ezért nem jelent mindig kedvezőtlen helyzetet és az alacsony kamatláb nem mindig kedvező helyzetet. A kamatláb szoros összefüggését a termelékenységgel bizonyítja az a történeti tény, hogy tőkeszegény korszakokban aránylag alacsony törvényes kamatlábot tudtak fenntartani. Mert a pénz, illetőleg a tőke ára éppen nem függ többé az egyes állam viszonyaitól, mert az a nemzetközi piacon állapíttatik ma meg, mint a gabona ára.“

De hát nem is a kamatláb magas, vagy alacsony volt a döntő kérdés, hanem az, hogy támadhasson egy új magyar közéletforma, melyben a magyar állam egészének koncentrált ereje végét szakítsa a kiegyezés meg nem szünő ostromlásának és a magyar állameszme súlyát önállóan, függetlenül érvényesítse a birodalmi szervezetben. A magyar államélet modern menetét pedig az európai törekvések mindenkori színvonalára helyezze.

*

Röntgensugarhoz hasonlóan világítják meg az 1905-iki képviselőválasztás és az azóta lefolyt események közéletünknek elzárt titkait.

Amint Tisza István bukása bekövetkezett, a birodalmi szempontok, úgy látszik, a legélesebben bírálták meg ezen változások súlyát, mert azonnal átlátták, hogy az elszigetelt alapon álló magyar politikai élettől megtagadhatják ugyan a parlamenti többség jogát, de viszont a nemzet tömegérékének 1905 július 1-én br. Fejérváry

miniszterelnök által felajánlották „parlamentari reform és választói jog kiterjesztése által a gazdasági önállóság, a külön vámterület és önálló hitelrendszer tényleges életbe léptetését kellő előkészítés és kellő előfeltételek mellett.“ És készen állottak az új alapon szervezett parlament által a magyar állam hagyományai előtt a birodalmi hatalmi erők: főként a hadsereg körében, a kapukat megnyitni.

Az a koalíció, melyben úgy látszik, gr. Andrassy, vagyis a kaszinó-párt uralkodott, érezte, hogy súlyát, erejét nem ezeknek a kérdéseknek megoldása tarthatja fenn, hanem a papíralkotmány körül való védelem, melyben ők időjárás és földindulás mentesen tovább uralkodhatnak. Nem fogadtuk hát el a felajánlott alapot, mert ebben benne volt a jelenlegi Magyarország és a jelenlegi politikai keretek reformja. Ezért követelték a papíralkotmány további garantizálását és a magyar vezényleti nyelvet, mint e törekvésekkel szembehelyezhető vívmányokat.

Erre a birodalmi szempont meghúzta a fennálló magyar közélet fölött a halálharangot az általános, egyenlő és titkos választójog proklamálása által.

A kiegyezés előtti Ausztriáról írja Sorel: „azt állítják, hogy mindig megkésztett egy eszmével és egy hadsereggel; de mindig volt egy eszméje és egy hadserege; ez is hagyományainak egyikét képezte és épen ez az, mely lehetővé tette, hogy többi hagyományait is fenntarthassa“.

Ezt az állítást most is igazolták a következmények, mert Bécs úgylátszik gyorsan megmérte a koalíció erkölcsi erejét és súlyát, hamar megítélte, hogy annak körében és főleg döntő súlypontján a legfőbb szempont az eddigi érdekek, hatalmi körök, befolyások fenntartása és megóvása; tehát ezekkel szemben az osztrák hagyományok teljesen elérik céljukat, ha azt a súlyt, melyet a nemzet az 1905-iki választás által a koalíciónak adott, magával a koalícióval nullifikálhatják. A számítás bevált, mert ma már a koalíció legnagyobb híve is, ha ugyan van még ilyen, be kell, hogy ismerje, hogy a nemzeti akarat és súlya az ök kezében teljesen és tökéletesen tönkre ment.

Érdekes, de aztán mindent meg is magyaráz, hogy a feudalkonzervatív érdekeknek utolsó horgonyát a koalíció végnapjaiban ismét a katonai engedmények kérdése képezte, mert ezzel hitte eltávolíthatni a nemzet közvéleményét attól a szemponttól, hogy a jelennel leszámolva, közéletét a nemzet egész érdekkörére helyezze.

Ma már tisztán áll, hogy a kiegyezés alkotmányjogi részét is, a kiegyezés gazdasági oldalának végrehajtása oldhatja csak meg és hogy a katonai kérdések bolygatása éppen ezt a végrehajtást gátolja és hogy a magyar hagyományokat csakis a nemzet tömegerejének politikai meg gazdasági téren való érvényesülése vezetheti el a hadsereg körébe.

E mellett egy pillanatra se feledjük el nemzetiségi kérdésünknél, hogy minden állami életben, ahol fennáll, ez a legnehezebben kezelhető pont és hogy nálunk ezt az általános nehézséget súlyosbitja az is, hogy a mi nemzetiségeink, kivált papir-alkotmányunk körül folytatott harcainkban s főleg szűkített közéletünk miatt, teljes sikerrel támaszkodhatnak és állandóan támaszkodnak is azon dínasztikus érzelmek hangoztatására, melyek a birodalmat tartják össze és amelynek megnyilvánulását ez a szempont éppen ezért mindig szívesen fogadja és velünk szemben honorálja is.

Alig tevédek tehát, midőn azt állítom, hogy ennek a helyzetnek ^{Súlyos} ~~szűkített~~ kivált az utóbbi időkben, majd minden vezető államférfiuk döntőhelyen lépten nyomon egész merőjében is keservesen tapasztalhatta.

Éppen ezért, a kiegyezés végrehajtását a nemzet semmiféle feudális érdeknek többé alá nem rendelheti; öltse ez bár magára a legsovinisztikusabb magyar szempontot, amint ezt mindig tette; mert ha a régi úton haladunk, a magyar állameszme szétporlad a megoldatlan birodalmi, társadalmi osztály és nemzetiségi ellentétek súlya alatt.

*

Br. Eötvös József 1865. május 24-én azt írja Falk Miksának:

„Politikai meggyőződésem quintessenciája, hogy a magyar nemzetiség csak úgy tarthatja fenn magát, ha a nyugati civilizáció zászlóját hordja Európa ezen részében s egyéniségét azon eszmék szolgálatában tünteti ki, melyekért a művelt világ népei folyton küzdenek; ez a gondolat volt 25 év óta vezérfonala összes tevékenységemnek, az fog maradni ezentúl is. Én lelkesülök nemzetemért, mert úgy vagyok meggyőződve, hogy abban a nagy szabadság-küzdelemben, melyhez közeledünk, Európa népeinek huszárja lesz, ki mindig az elsők között küzd. Azon gondolatért azonban, hogy századokon át zsinórozott ruháinkat megtartva, mint Leibhuszárok szolgáljunk valakinek s címeres tarsolyunkat,

a csörgő kardot és forgós kalpagot fitogtassuk ezen jövőért én lelkesülni nem tudok: s ha csak ezen jövő várna reánk, nem adok egy jó szót azért, amit Széchenyi nemzetiségünk zománczának mondott.“

Ebből az idézetből is kitűnik, hogy Eötvös is, épen mint Deák, melyik úton látta megnyílni közvetlen a kiegyezés előtt a nemzet igazi célját és jövőjét.

Az bizonyos, hogy nem az ők eszmeköre, nem az ők törekvése, hanem az arról való letérés okozta s szülte a mai helyzetet.

Bizony sajnos, csak Leibhuszárokká lettünk s ha ilyenekül maradunk, alighanem a magyar faj a lengyel nemzet sorsára jut sőt még rosszabbra, mert megoldatlan nemzetiségi ellentétei által fajja is megsemmisül, míg a lengyelé egykor még feltámadhat.

Ha nemzetünk követi Tisza Istvánt és a karjaiba kapaszkodó gr. Andrássyt, Kossuthot és gr. Apponyit, a magyar intelligenciának sorsa aligha az nem lesz, hogy nagy vagyonú magnásaink az európai finom élet színterén a szintén gazdag lengyel hercegek, grófok életmódját fogják követni. A megsemmisült és tönkrement kisemberek lélekvilága és helyzete pedig oda jut, amit Heine olyan kegyetlen gúnnyal a „Zwei Ritter“-jében festett:

„Krapulinszky und Waschlapsky,
Polen aus der Polackei,
Fochten für die Freiheit, gegen
Moskowiter-Tyrannei.

Wohnten in derselben Stube,
Schliefen in demselben Bette!
Eine Laus und eine Seele
Kratzten sie sich um die Wette.
----- Der Krapulinsky spricht:
----- Ihm erwiderte Waschlapsky:

„Polen ist noch nicht verloren,
Unsre Weiber, sie gebären,
Unsre Jungfrau thun Dasselbe,
Werden Helden uns bescheren,

Helden, wie der Held Sobjesky,
Wie Schelmussky und Uminsky,
Eskrokewitsch, Schubtaksy
Und der grosse Eselinsky.“

